Pályamü a

Gr. Nádasdy Tamás nevét viselő jutalomra.

1865.

255
9.

Vetette máj: 27-én d. u. 6. ór. 1865

V. sz.

Losárdi Zsuzsána.

Elbeszélés.

— Epizód a Rákóczy-korból. —

Jelige:
Egy régi levélen ezt írva találtam.
Arany.

Elő-szó.

A magos homloku történetírás, el-levén igen foglalva a nagyok dolgaival, keveset tud azon leány„ ról kinek nevét e költői elbeszélés czimül viseli. Nem is tudom, hogy nagy történetkönyveink egyike is, csak meg is említené. Pedig elég adatunk van reá, hogy valódi történeti személy. Egy levele maradt fenn, me„ lyet fáradhatlan történetbúvárunk Gróf Kemény József vont ki először a homályból s mely, a <u>Maros„ vásárhelyi Füzetek</u> első évfolyamának II.ik füzetében egész terjedelmében közölve van. Az erdélyi Rákó„ czy-pörök actáiban neve s szereplése világosan előfordúl; innen tudjuk, hogy nem csak mint amazon szerepelt Rákóczy hadjárataiban, hanem mint költőnő is, az első talán hölgyeink közül ki verseket irt és énekelt, <u>az első magyar írónő</u>, kiről tudunk. S a hagyomány is ösmeri nevét, a„ lakját.

Említett levelével együtt, melynek megszóli„ tása im ez:

„A magyarok istene adjon minden jót!
A mint hajdan jó hazámban vót.
Ezt szivéből kiványa
Szegény hazánk rab leánya!"

s melyet 1706 Május 12-kén, marosvásárhelyi tön„ löczéből irt, — a <u>Marosvásárhelyi Füzetek</u> idézett füzetében összeállitva találjuk mind azt a keveset mit Losárdi Zsuzsánáról tudunk. Művünk

támogatására álljon itt a kis vázlat történeti
ebb része.

„Losárdi Zsuzsána....

A mit e nőről tudunk, igen kevés, hogy egész,
kerek alakot rajzolhassunk utána; épen elég, körvona,
laiúl szolgálni egy eszményképnek; s ha csak fél
annyi maradt volna is hátra felőle, irodalom- és hon,
történeti szempontból még is nagyon meg érdemelné
a följegyzést és emlékezetet.

Losárdi Zsuzsána 1681-ben jó birtokú nemes
családból, Sátoralja-Ujhelyt, Zemplénben szüle,
tett. Bátyja, Miklós, II.d Rákóczy Ferenczneknek tü,
lajdon lobogóját vivő zászlótartója volt, s Klio
Zsuzsánát is ott látja legelőbb, a mint testvé,
rével a fejedelmet harczaiban kiséri, kötözi a
bajnokok sebeit; a sereg elején saját szerzemé,
nyü, lelkesitő csatadalokat énekel, s 1704-ben
Rákóczy erdélyi fejedelemmé választásakor,
Erdély rendeihez dicsőitő ódát is, melyet Rá,
kóczy, Pyula-Tehérvárt kinyomat s többezer
példányban szélylyeloszt at.—

1705-ben november 11-én, Zsibónál a setét
hegykúpra nézö büszke kastély alatt, a szög
Szamos szegélyezte bájos rónaságon, véres üt,
közet volt. Már csak egy-egy fölszántott cson,
ka fegyver avagy rozsdás ágyúgolyó idézi
vissza a gyilkos napot, melyen Rákóczy
egéről az első csillag leszaladt; de a falu né,
pe, hoszú téli estéken a fenyüszál lobogó láng,
jánál még meg-megnépesíti a néma csatatért,
eldúdolja a viharos időt, mikor:

„Zsibónál a Szamoson
Kalpag úszik a habon."

s a félhomályban egy hölgyet emleget, kivel a
fejdelem, a róla nevezett hegycsúcs kőlapján
a Rákóczy asztalán utóljára ebédelt.

Itt Zsuzsána sorsa Rákóczytól külön szakad.

A zsibói csatával, hol alkalmasint bátyja is
elesett, (legalább Rákóczy ekkor vesztett zászlója ma is
a volt Közép-Szolnok vármegye levélszárában találtatik)
Herbeville egész Erdélyt hatalmába hajtván,
Losárdi Zsuzsánát is kezére keríti s Marosvá,
sárhelyen fogságba teteti. Itt, mint a madár,
mely tölgyligetben és a tövisbokron egyaránt
énekel, siratja versben „hanyatló hazáját;" de köl,
temányei az országban elszálingozván, s közhábo,
rodást okozván a kormány figyelmét még erő,
sebben reávonták, úgy hogy 1706-ban fiscális
actió alá helyezik, és mint felségsértőt el is
ítélik,— de ő azon évi május 20-án, a Pekri be,
rontása folytán támadt zürzavar segélyével,
átszökött Törökországba; kimenekülésével neve
végkép elenyészik.—

De hogy a ködkép beleegyen fejezve, 1738-ban
a fejedelem halála után három esztendőre

midőn Rákóczy József, a magyar menekvők maradványa – s török segédhad élén, Perisinán át Oláhországból Erdély felé közelg, a sereget feketébe öltözött, befátyolozott arczú nő vezeti, a ki gyanithatólag az akkor 57 éves Losárdi Zsuzsána vala.....“

Losárdi Zsuzsánáról ennél nem tudunk több bet. Mert a Lilahy Károly által, a Hölgyek Lantjához irt nagyon becses bevezetésben, Losárdi Zsuzsánára nézve ugyan e közlemény van föl, használva (mely ha nem csalódunk szintén Lilahy tolláből folyt.)

A történeti adatokra, mint pl. a zsibói csata fejleményére s Herbeville betöréseire nézve történetíróink igazitottak útba.

A Rákóczyné epizódja; Zsuzsána vadász kalandja s általában lélektani indokai, a képzet szülemények, melyekkel a kevés történeti váz látra hust, vért törekedett rakni.

Két kis kitérés, jelenebb dolgokra: a harmadik ének 9. és a negyedik ének 7. szá maiban, elismaradhatna, de bocsánatot is nyerhet. —

Losárdi Zsuzsána.

Első ének.

— oda lép
A szép lányhoz nyomban;
Bekötözi sebét
S ápolgatja ottan.

Lévai.

1.

Még egyszer széttekinte büszkén
A nap, Királyhegy ormiról.
S így vérszín lobogót kitűzvén,
Sötét nyergére leborúl;
Mint a vitéz, kit vas nyil ére,
S bár küzd avval hős lelke még:
Patakkal omlik szíve vére
S éj fogja láng-oltó szemét,
Lefordul végre néma sebben,
De még, – fölötte mely meglebben –
Vér-zászlaját fölemeli,
És azzal meghal, dicsteli!

2.

Erőt vesz most a hódító had,
Az árnyaké, a fény hadán.
Küzd még ez itt-ott, – ámde olvad,
S egy ormot veszt a más után.
Az alkony völgybül dombra lépdel,
Míg föl a legmagasbra hág.
A zászló viv még a setéttel,
Megadja majd az is magát,
S megtépett szárnyát összehajtja....
– Setét a bérez fölvára; rajta
A diadalmas tűzte ki
Ej-zászlaját s ott lengeti.

3.

Megnépesül mindjárt az erdő;
Hajlik fa fához közelebb.
Árnyak susognak a kesergő
Zokogó patakok felett.
Nyílik a barlang titkos öble
Mely nappalonta zárva van;
S belőle tündér, villi, törpe
Rajzik ki. Ez kereng, suhan;
Az fűre ül, a föld alatti
Hangok csöndes titkába hatni,
Hol mély árkot a vizesés.
Könyüinek, a kőbe vés.

4.

Vagy el, varázs! Nem lenge árnyak:
Izzó szemekkel mint a szén,
Farkas, hiúz, vadmacska járnak
A sűrüben; jártok neszén
Susog fa, fű; egy ág ha csörrent,
Távol visszhangzik zordonúl;
Félénk kis őz, hogy élhet, örvend,
Reszketve búv a gyáva nyúl.
Vijjogva kél kőszáli fészke
Ormán a sas, ki-száll a vészbe;
S prédát szagolva zúg elő
A szürke fodru keselyő.

5.

S alunni lenn nem félsz-e, gyermek,
A rengeteg sűrüiben –?
Körüle puska, kürt hevernek
A zöld (most szintelen) gyepen;
Tollas kalapja földre csúszott
A homlokról, mely fürtivel
– Ha hold sütné – repkény-bekúszott
Alabastromnak tűnne fel.
Keblén a bársony-mez kinyitva,
Kis lábát kordovány szorítja;
Mellette halk dalhangokat
Tördel, zuhogva, egy patak.

6.

És (mintha kívánatra épen)
Most kél a hold a fák között;
Evez fölebb, fölebb az égen....
— Mi ez? ah, vérrel öntözött
A fű, holott az ifju fekszik,
A part, hol a vízhez hajolt,
Az út, melyen vánszorga eddig.
S világot vetve rá a hold:
Vérző sebajk tűnik ki mellén,
Mit lehellet alig emelvén,
Úgy fekszik halvány arczczal ott:
Nem alvó, — ájult, vagy halott.

7.

Ki ez, kinek véresöppi festik
Ez árny alatt a legelőt?
— Szép ifju, itt vadászva estig,
Szarvasra és őzekre lőtt.
Kis kürte (fúrva szép ezüstből)
Fölverte a csendes magányt,
S holtág nyilású csöve füstölt,
Futott a vad, vert had gyanánt.
Bérez-s völgyön által, kedvteléstől
Kigyúladt arczczal ment le és föl,
Fáit és járatlan útakon
Csapongva kényén, szabadon.

8.

Alkonyra egy forráshoz ére
Mely hűsen önté habjait.
Ott lehevert az árny füvére,
Megpihenek, gondolta, itt!
Még nem is járt e részen eddig;
Nagy óriás bükkök, magos
Sudárral, szigetként körítik
A kis tisztást, hol nem tapos
Ösvényt a fűben, ítat nem ver
Sé vad, sé (még kevésbé) ember,
Sernyőt a víz hulláminak
Széles harasztok tartanak.

9.

Sa mint hever: csak összerebben;
Mit hall, figyel, mi messzi zajt?
Kürt hangja búg a rengetegben,
Mindig közelb.... ott falka hajt!
Fölugrik, csövét kapja; — hallga!
Visszhangzik a fölvert vadon.
Közel csahol, itt már a falka;
S csörtetve, tördelt ágakon
A vadkan jő; nyomon kísérik
A bősz ebek, üldözve vérig,
Az ifju felé egyenest,
Ki bátran állja már a lest.

10.

Feléjti is, bátor hevében
Hogy hisz csak őzre készüle;
Csak könnyű töltés van csövében,
A kant avval nem éjti le.
Feléjti és közelre várja,
Hűsz vagy harminoz lépésre lő.
Megrázkódik a dühös pára
S vérző agyarral tör elő.
Késed' fiu! csak kézbe gyorsan!
— Ha! újra kürtnek torka harsan;
Cserjék ropogva inganak
S kivál közülök egy lovag!

11.

Az ifju rápillant. Vesztére!
Ah, szeme, lelke ráveszett!
Szivére tódul minden vére,
Marokra fogják vas kezek
S úgy megszoritják, hogy nem verhet
S áll; — csak egy pillantatig —
De veszte, ah, e perez! a gyermek
All tétlenül — s már a vad itt.
Fő, versenyt fúva bősz viharral,
A földet szántja fent agyarral;
Az ifju még bámul, — neki
Rohan az állat s fellöki.

12.

Egy hasitást tesz gyönge mellén
S feltarthatatlan átrobog.
Az ifju, egy fa törzse mellé,
Hol lesben állt, szótlan lerogy.
A kant, vérző nyomán, lihegve
Csahotva üzik a kutyák,
Belebb, belebb a rengetegbe,
Hol árkon bokron tör, fut át.
A lovag is, mindütt nyomukba',
Ott vágtat el, hol földre bukva
Hagyá szegény fiút a kan;
De meg sé látja s elrohan.

13.

A mint a vadat üzte sebten,
És másra nem gondolt tovább:
A kétes esti szürkületben
(Tartván is, hajtván is lovát)
Nem vette észre, hogy előtte
Valaki állt a vad- s közé.
Hallott lövést; de hogy ki lőtte,
Kevében azt nem kérdezé.
Csak a prédával elfoglalva,
Hogy azt elérje élve, halva:
Ez egy, eszébe a mi jut.
— S ott hagyja vérben a fiut.

14.

Az ott feküdt ájúlva. Jó sok
Idő telék, (ő nem tudá)
Midőn az elmaradt csatlósok
Vágtattak a vadász után,
(Mint szoktak a szolgák elkésni:)
Csapásuk épen ott haladt
A nyomtól egy fél-nyilllövésnyi
Távolban a fiú alatt.
—„Hahó! hahó! ki fekszik ott a
Fűben?" I lovát megállitotta
Egy jobb szivű (vagy futni rest?)
A többi csak ment egyenest.

15.

Öreg legény volt az a szives.
Lovát egy fához kötözé;
Ráért morogni: „ej, de hives
Rezd lenni!" a foga közé.
Az alatt a fiút elérve,
Mellé a fűbe térdepel,
I látván, hogy' fekszik ott a vérbe',
Fejét vizsgán emelte fel.
A lecsukott szem, a holt-halvány
Arcz, sürü barna fürt árnyalván,
Kétszerte holtnak tűne fel.....
—Pedig nem az: ím, már lehel!

16.

Melléből az első lélekzet
Csak nagy-nehezen tört utat.
De a lágy pir mely arczán veszket,
Visszatért életet mutat.
„Mit álmodám?" rebegi ajka.
A vén morog: „Migha jót!"
I kérdőleg függ a szép szem rajta
A mint amaz reá hajolt.
—„No, no, sebaj; nem ördög dolga."
Mormog tovább a jámbor szolga.
„Úgy látom, egy kis karczolás;
Meggyógyúl, csak utána lásd!"

17.

—„Ki vagy te jó ember, ki nékem
Segélyt és biztatást hozol?"—
—„A fejdelem kiséretében
Jövék ide"— az válaszol.
—„A fejdelem—?" rebeg ijedten
Az ifjú. „I e vadász tehát—?"
I végig sé mondva fölkél sebten
I megint halványabb szinre vált.
A vér megint szivére tódúl,
I sebéből, mint egy nyilt ajtóból
Kiszökken, mintha szüntelen
Azt kérdené: „A fejdelem—?"

18.

Azonba' csakhamar erőt vesz
Magán az ifjú. Nyájasan
Fordúl megint a vén cselédhez
S így szól: „Szemedből olvasom
Kérdésidet. Vadászva jöttem
Én is ki; messze tévedék
Gondatlanúl a rengetegben.
S hogy esti árnyukat veték
A fák: e forrásnál ledűltem.
A vad-kan erre jött; hevülten
Fogék csövet; de hasztalan;
Nem én, engem vert le a kan.

20.

S megindul; kételkedve nézi
S fejét csóvál a vén cseléd.
De ő a forráshoz intézi
Léptét a hol pihent elébb.
Az aggnak búcsut int kezével;
Lovát eloldja ez s fölül.
Megnézi egy kissé: mit művel
A sebesült? — foga közül
Bucsút vagy mit mormog reája;
És tompa sarkát paripája
Véknyába nyomja s elnyget,
Sorsára bízv' a beteget.

19.

—„Vitéz fiúcska vagy. De gyenge.
No csak kössük be a sebet."
De néki a fiú nem enged.
—„Köszönöm szivességedet.
De tán sietsz. Menj jó öreg, menj,
Nem tartalak; már éledek.
Hűs forrás csörg amaz üregben,
Kimosom ott e kis sebet;
Be is kötöm. Nem lesz bajom már.
Rád Ő-nagysága, gondolom, vár;
Miattam," — mosolyt szinlve mond, —
„Magadra haragját ne vond!"

21.

Ez a forrás előtt letérdel,
Föloldja kebelén mezét,
Mely nagy helyen van ázva vérrel
A mint sebéből ömle szét.
A vér látása tán erősben
Borzasztja mint vesztése fájt;
Halványúl minden érveresben
S nyomó súlyt érez szive tájtt.
Sebét csak mossa öntudatlan,
Pépileg, a kristály-patakban.
S míg így suttog: „A fejedelem —?"
Alél, lefordul hirtelen....

22.

Igy leltük őt, az árnyba burkolt
Gyöpön, (beszélyünk kezdetén).
Feljött a hold; (ezt is mondtuk volt).
Az árnyak most is feketén
Őrzék az alvót (vagy ájúltat);
De a hová sugár esett:
A fátyol szálai ritkúltak
S látni hagytak egy keveset.
Oh erdő-éj, oly árnyad nincsen,
Hová egy kis hold fényt ne hintsen;
Csak titkotokba nem talál
Az, útat: álom és halál!

23.

Vagy föl tudná-e azt, nap és hold
Fedezni minden fényivel:
Valyon csupán a vérvesztés volt
Az ok, kétszer alélni el,
Vagy tán egyéb? Az ámulat tán,
Mely úgy meglepte volt s melyen
Túltett az ijedtség: hallattán
Annak, hogy az — a fejdelem!
Vagy e törékeny, lágy alakban
Birná-e, mi a mez alatt van,
Fölfedni hold és nap? — De csitt,
Az árny nyílik. Ki közelit?

24.

Az alatt jó magosra hágott
A hold; s felhőiből a mint
Épen kisüt: ezüst világot
Két ügető lovagra hint.
A kristály forrás közelébe
— Hol ifjunk fekszik, — tartanak.
A fejdelem s öreg cseléde
(Ismerjük már) a két lovag.
A hajtás véget ért azolta;
És hihető, hogy a hű szolga
Urának mindent elregélt.
S most jőnek a hős gyermekért.

25.

Rákóczy, — mert ő volt, — vas-szürke
Berber-lován ült könnyedén.
Dús gyűrükben elomló fürte,
Most izgatott tekintetén
(Mely egyszersmind komoly s vidám volt)
Fényt s árnyakat tánczoltatott
Lebbentivel; de szeme lángolt
Az árnyban is s szikrát adott.
Gömbölyded áll és tele ajkok,
Feddés s mosoly vegyülve rajtok,
Birták amaz igézetet:
Mely vonz, emel s bilincsbe vet.

26.

Most érnek a fiúhoz épen
Az még aléltan fekszik ott
A néma erdő lágy füvében,
E most vérével borított
Zöld nyoszolyán. — „Szegény fiú!" szól
Hozzá érvén, a fejdelem;
S mint kit jó szív segítni unszol,
Mellé leugrik hirtelen.
Lassabban zökken le a szolga;
S a két kantárt egykézbe fogva
Parancsra vár; a míg ura
Néman hajol az ifjura.)

27.

Valami van e gyermek arczon
Mitől meghökken a vitéz.
Mit nem keres vad erdőn, harczon,
Hol játszva ont vért férfi kéz;
Hol büszke mellel, edzett karral
Hős száll a vívó térre ki,
S mit a küzdés izgalma forral,
Lángját a vér fölebb veti
A gyült arczba s szikrázó szembe...
— Mi más kép tűn föl itt ellenbe!
E gyermek, a kit vér fürészt:
Alvó leány, rózsái közt.

28.

Szelíd arczán nem ült bátorság,
Küzdő harag rá nem jegedt;
Az élet nem tűz rá egy rózsát;
S a szétomló fürtök megett
Akarat, eszme nem világol
Kideg, redőtlen homlokán;
Sehol egy szikra ama lángból
Mely szíveket gyújthatna tán.
Úgy fekszik ott, ivor-fehéren,
Mint eldűlt szobrod, óh Szemérem!
Szívére nyomva kis kezét,
Hogy lepkét ne ereszsze szét.

29.

Pedig az még is nyitva félig,
Mivel a vér ott lett utat.
Ur és szolga darabig szemlélik;
Tekintetök kérdez, kutat.
Oly bátorság, oly gyöngeséggel,
Mily csoda-lényben egyesült?
Eszökkel ezt nem érhették fel.
Midőn a hold jobban kisüt
S a fejdelem megsejti, érti:
— „Nem! istenemre, ez nem férfi!"
Kiált Rákóczy hirtelen....
Ráismert valamely jelen!

30.

Mert a hogy ott fölé hajolva,
A rá nyomott kis kéz megett
Kereste és vizsgálta volna
A vérfogott ajkú sebet,
S hogy lássa, bontogatni kezdé
A gyermek összevont mezét,
Mely belebb menni nem eresztè,
Patyolat ingét tépve szét:
— Egyszerre, mint két hímes alma
Fordúlt ki két kis keble halma,
Két kékerü fehér gyümöles,
És rajt' két pirúló szemöles.

31.

„Hozz csak vizet!" A szolga épen
Azért akart indúlni már.
De csak nem hozhat tenyerében —
S kulacsa félig még, — mi kár!
Kiöntse? nem biz ő! megiszsza
Két kortyba', mig a vízhez ér,
S megtöltve vígan hozza vissza;
Most úgy sem ér rá a vezér
Meglátni, hogy nem áll-e kajsza
Ökörnek szarvaként a bajsza,
S nem villog-é jobban szeme,
Mint ily esethez illene?

32.

Rákóczy kendejét reszeszti
Két félbe; egyikét elébb
Megnárvva, szépen mosni kezdi
A lányka gyönge kebelét;
Az alvadt vért lemossa róla,
Mig nem kitün a kis seb-ajk;
Nem mély, de durván van karezolva
S most is szivárog a vér ki rajt'.
A vizes kendőt hevenyében
Rányomja ügyesen, gyengéden,
Körül meg a száraz felét. —
És készen van a kötelék.

33.

Azután öblös tenyerében
Felfogja az edény vizét.
Halántékit megmossa szépen,
S a többit arczán hinti szét
Az ájúltnak. Nem eszmél mégsem
De arcza lágy haván a vér,
Váltólag, minden érverésben,
Elömlik s újra visszatér.
Kebléből egy nehéz sohajtat
Most feltöri a bézárt ajkat;
Az ébredéssel csak a szem
Kárt héja küzd még nehezen.

34.

„Ne lásson engem itt, ha ébred" –
Rákóczy mond, – „nem akarom.
S hogy meg ne ejtsen a kisértet
Szólásra, jó vén Andorom,
A szent zsoltárból énekeld el
A százegyvenegyediket."
Ráint a vén, hü tekintettel:
Hogy érti s néma lesz s siket.
„Hozz friss vizet még s azzal szépen
Mosogasd hálántékon, képen;
S bánj, mint egy asszony, oly igen
Vigyázva véle, szeliden."

35.

Most még egy nyájas pillanatban
Mulat a lánykán jó szive.
Azzal megy és lovára pattan.
– Az öreg pedig ízibe
Megy a lebb csörgő patakhoz;
A mint csak birja, úgy siet,
No hiszen persze, mert orvosságot hoz.
No hogyne, hisz
Azonbá, menet és jövet
Dúdolja egyre szent nótáját:
Hogy „őrizettel tartsa száját
S zavárt szerezzen ajkira –"
A mint parancsolá ura.)

36.

A szent munkába elmerülve,
Csak a midőn melleje ért
Veszi észre, hogy szépen, ülve
Találja újult betegét.
Nagy szemeket meresztt láttára;
De rá az nyájasan tekint,
S mosolylyal és e szókkal várja:
„Te vagy hát, jó öreg, megint?
Ki békötözték, ily gyöngéden –"
De arcza elpirúl sötéten,
Egy gondolatra, hogy az agg –
S elhalnak ajkin a szavak.

37.

„En ám, bizz én –" hamis mosolylyal
Az öreg Andor ráfelel.
A, sebesült megint megszólal:
Ís kéri hogy segitse fel,
Nem bir fölállni, olyan gyenge;
Hogy is megy, istenem, haza!
– „No hát. felül az én nyergembe."
Kész a hü szolga vigasza.
„A kisassz – ej, szám maj' mit monda!
Ne hallgasson ily vén bolondra
Az urfi! – fölsegitem én.
Csak mondja, útunk merre mén?"

38.

–„S te, jó öreg?"–„Ej, ne aggódjék!
A kantárt tartva, mék gyalog.
Kiszen bakának sem rossz volnék,
Azért hogy vén huszár vagyok.
Így ni. No most. No hadd legyem fel.
Így,–most semerre sem hajol.
No. Ennye, hosszu ez a kengyel.
Fogózzék a kápába jól.
Indulhatunk? No ne siess, te,
Nem vagy lépésbe szokva, Fecske?
Csak lassan, édes kis lovam,
Most nem huszár lovagja van!"

39.

Így a vén fecsegő. Azonban
Megindúlnak a völgybe le.
A hold már szinte délponton van,
Nem messze már az éj fele.
Fenn szép világos, lenn setétség,
A sűrűnek mély árnyai;
A ló egyforma, lassu léptét
A fűvön alig hallani.
Bólingató vén fák kivánnak
Jó éjt a kisded karavánnak,
A mint köztök, az éjfedett
Mély úton tova lépeget.....

Második ének.

Szólt az apja: férjhez adlak!
Arany.
De szemében a leánynak
Tiltó tűz ragyog.
Vörösmarty.

1.

A tágas öblü szenelöben
A tüskóból csak hamu van.
A tele hold épen kelöben.
Este van már a faluban.
Azaz, bocsánat, a városban: —
Mert — Játoralja-Ujhelyen.
— Homályosan s mind homályosban
— Sillog a hamv a tüzhelyen. —
Elkelne már a mécses is; de
Oly jó e félsötétes este,
Ez a kétes sé éj, sé nap....
Gyertyát azért nem gyujtanak.

2.

Vagy tán hogy nem is jut eszökbe.
A ház-úrnak más gondja van.
Karos székéből fel-felszökve
Jár föl s alá nagy bosszusan.
Dong a szuos padló alatta,
És visszabúg a mély terem.
— A másik székbe meg, hallgatva
Csöndben, de még se' szenvtelen,
Egy sárga-arczu férfi ül e,
Behúnyt szemekkel, hátradülve,
Silfojtott dühtől rángatott
Arczczal, társára hallgatott.

3.

„Az én fiam! Nem rémitő ez?"
A házi úr most fölkiált.
„Oh, hogy ez ocsmány pártütőhez
Ily név is, egy Losárdi állt!
Hogy egy Losárdi felségsértő!
Bemocskolt név, nem viselem;
Eltépem azt e szivtől, vértől,
Mert tőle az is becstelen,
Útálatos lesz! — Egy Losárdi!
És pártütő, Rákóczy-párti!
Oh ezt el nem viselhetem!
Oh jaj neki, óh jaj nekem!"

4.

S meg' csak fut a teremben föl, le,
Ajkán dühös, tördelt szavak.
Úgy jár, miképp a szirt-öblébe
Jutott s bezárt szélforgatag,
Nem szabadúlhat egy felé se,
Nem lel nyilást se ott, se itt,
Csak hasztalan erőlködése
El-elhaló nyögéseit, (?)
Melyekbe ütközik szünetlen
Ha visszafordúl, mig tehetlen
Düheben mérgelődve sí —
És önnön szárnyát verdesi.

5.

Magát igy törte, igy gyötörte
A vén Losárdi hasztalan.
Futván le, föl, a vészes körbe,
Czél-, és nyug-, és vigasztalan.
Mig társa, nehogy hamvba haljon,
Most szítni kezdi a tüzet:
— „Hol itt ok oly nagy búra, valjon?
Volt egy fiad, de elveszett;
Rosz volt, gonosz, mindenhaolta,
Pénzed költé, nyugtod' rabolta;
Az ördög elvivé, — s vigye!
Bíz' én nem venném — ennyibe!

6.

Aztán, nincs é' meg a leányod ?
Van kit szeress, kit boldogits.
Fiad is van, mihelyt kivánod,
Parancsodat leső, csak ints !
A régigért üdv most közelget,
Mit várva vártam évekig.
Ste olyért vesztenéd a lelked'
Ki megcsal, itt hagy, elszökik,
És átcsap átált ellenedhez !
Nem ! végy erőt, öreg ! Rendelkezzl'
Ma még ! Ki téged' megtagadt :
Tagadd te is ki fiadat !"

7.

Így biztatá. Düh és kétség ült
A vén ember tekintetén.
— Az alatt minden bésötétült,
Künn leskelődött feketén
Az éj, a sok gonosz szülője,
Mely készen tartja terveit
Hogy hurkos hálójába szője
Kit düh vakit, bosszú hevit.
Szerencse, hogy az ajtó nyilik,
És „ — 'csés jó estét !" a hogy illik,
Kívánva, hoz gyertyákat a
Gazdasszony, az öreg Kata.

8.

„ Küldd a leányomat !" Rivallott
Rá mérgesen mindjárt az úr.
Az nem felelt rögtön. „ Nem hallod ?
Vagy vén eszed elment hazúl ?"
— „ Könyörgök, az nem ; de Zsuzsána
Kisasszonyom — " s itt megakad.
— „ E' ördögadta boszorkánya !
Ne öltsd egymásba szavadat.
Hol a leányom ?" I nem is várva
Hogy válasz érkezzék szavára,
De rosszat sejtve valamit :
Fut és az első házba nyit.

9.

Meg' visszajö", dühtől halványon,
Két-három perez alig telik.
— „ Tehát megint ? Hol a leányom ?
Talánam mégse volt elég ?
Mit tátogatsz ? Szólj, vén boszorkány !"
Reszketve áll a vén Kata ;
Tejére zúdúl bár az orkán
Csak egy igét sem szólhata.
„ Pusztúlj !" az úr most rája förmed.
Szegény, csakhogy pusztúlhat, örvend ;
I csak a konyhában odaki
Nyilnak jajszóra ajjaki.

10.

Azok ketten maradnak újra,
Meg a két gyertya, idebenn.
Mig az öreg dühét kifújja,
Hallgatva vár az idegen.
Benne is lobog az indúlat,
Mikép az égő gyertyabél,
S halványabb, sárgább szint nem mútat
Azok viasza, képinél!
Ők hallgatnak; a gyertya perczeg;
S órasúlylyal birnak a perczek.
A gyertya hosszu hamvon ég,
S csak ülnek ők hallgatva még.

11.

„No nézd! Az isten igy ver engem!"
Losárdi végre kifakad!
„Azt mondtad: örömem lesz ebben?
Az engedetlen! Lásd magad:
Minő szilaj, vad, rakonczátlan!
– Lány vón, annak keresztelék,
De vadon erdőn, kősziklákban
Kün tölti napját, éjjelét.
A nyáron is, kan megsebezte,
Es úgy hozák, eszméletvesztve,
Lázban haza! – S én istenem!
Azt gondolod: megtért-e? Nem!

12.

Kértem, nem használt; fenyegettem,
Föl sem vevé. Nyakamra nőtt.
– Lakjék, mondám, az emeletben,
S éjjelre ott becsuktam őt.
De kendőkből facsart kötélen
Onnan is leereszkedett....
A föld is egyet fordúlt vélem,
Még a vesém is reszketett:
Mikor megláttam, hol szökött ki!
Azóta nem merem lekötni....
– Óh! az istennek lehet-e
Ennél nagyobb itélete?"

13.

Magát a sárga képü férfi
Ezalatt rendbe szedte már.
„Ez hát a baj?" mosolygva kérdi,
„A kisasszony vadászni jár?
Nem fárad el, nem fél veszélytől?
Az égre, ritka hajadon!
– No, majd kigyógyul e szeszélyből,
Csak nőm legyen: azt fogadom.
Majd megszokik a házi rendhez
Es otthonosabb, csöndesebb lesz,
Meglásd, egy kurta év alatt,
Mint egy szelid kis pitypalatty!"

III.

14.

Így szólt a lány leendő férje,
„Ha lesz belőle valami.!„
Losárdi is magába téve
S kész volt okos szót hallani.
Az ajtót gondosan bezárták;
A gyertyák hamvát elvevék;
A tollat a tintába mártták
S írtak sokát, két nagy levélt:
Egyet amaz, a mást Losárdi;
És készen lőn a házassági
Szerződés s a végrendelet,
Mire ütötte éjfelet.

15.

Éjfélt ütött. A ma — s a holnap —,
A lét s a nemlét öszefolyt.
— De ha! mi zaj! ebek csaholnak,
Egy kis varázs-sip fölsikolt.
Tündérek járnak künn az éjben?
Talkát hoz a bűvös vadász?
Nem, csak a lány jött haza éppen,
Miatta cseng-bong így a ház.
Gyertyák szaladnak mint a rémek,
Futó lidérezi fölvert éjnek.
S rémnél rémesben áll a vén
Losárdi, háza küszöbén.

16.

„Jöj bé, lány!" kiált elébe.
I nyájasan jö az amazon.
De mindjárt elsötétül képe,
Hogy szeme megakadt azon,
Kit sárga képpel, macska-szemmel
Lát állni apja oldalán.
A férji vánéz jó-hiszemmel,
De visszanézi úgy a lány,
Hogy félreforditá zavarodtan,
És meghúzódva egy sarokban,
Hallgatva várja: lány s apa
Közt hogy' fejlődik a csata.

17.

Jeruzsána, ismertük személyét,
Imént hallók hogy' nevezék.
Szeliden a bőszt agg felé lép,
És megragadja jobb kezét.
„Apám, — szól kérlelőn, — bocsánat;
Engedetlen valék megint!
Oh nézd el a szilaj leánynak,
Hogy nyúgalmadra nem tekint!"
— „Úgy!..... hija nálad nincs a szónak!
De majd beszélünk erről holnap!
Most jöszte, más szóm van veled;
Apád vagyok; ezt ne feledd!"

18.

—„Parancsodat várom.“— Beléptek.
—„Halld hát a parancsolatot;
S meg lesz bocsátva minden vétked
Ha most szavamat fogadod.
Erdősi úr kezedet megkérte—“
Kouzsána vár s nyugodt marad.
„—Sapád azt neki megígérte;
Tehát ő férjed és urad.“
Kipirúl a leány egy percre
S halványabb lesz aztán kétszerte;
S jövendőbélijére vet
Egy lesújtó tekintetet.

19.

S magos fenséggel szól: „Ez ember,
Ki tudja jól, hogy megvetem,
(Megmondtam neki azt nem egyszer!)
Lehetne-é uram nekem?
Szolgám se! még vadász-ebem sem!
Oh, én becsülöm a kutyát,
És jól esik hogy édesgessem;
De arra borzadás fut át
Egész valómon: hogy egy ollyat
Valaha nyájason karoljak,
S vele töltsem az életet,
Kit gyülölök és megvetek!“

20.

„Ellenszegülsz?“ Rámordúl atyja.
—„Csak ellenmondok,“ szól a lány,
„Mert esdeklésem meghallgatja
Atyám s megölni nem kíván!“
—„Megölni? A férjhez menésbe
Még egy leány se halt belé!
Más lány is esd, sír,— s enged; és te
Nem engedelmeskedel-é?“
—„Ok nem lehet!“—„No, majd megválik:
Reggelre mit szólsz!“—„Nem, halálig!“
—„S ha igazán úgy volna?“—„Ha
kell, meghalok; de ezt — soha!“

21.

„Halj meg tehát! De koldus-ének!“
Szól apja. „Tudd meg, balga lány
Hogy én, e szerződés-levélen
Minden jószágom átadám
Leányomnak, ha úgy megy férjhez
Mint rendelem;— kitagadom
Ha nem; s minden Erdősi úré lesz.
—Ez itt meg: végakaratom,
Az öt pecséttel, másíthatlan.“
Hidegen szól a lány: „Miattam
Add, kinek tetszik, birtokod;
De szívemet, azt nem jogod!“

22.

Indúl s nemes királynőként megy
Nyugodtan, büszkén, csöndesen.
Nem méltatván a vőlegényt egy
Kihívó tekintetre sem.
Az ajtónál megáll egy perczig,
Kilincsén tétovázz a kéz;
S szemébe könny tolúl, úgy tetszik,
A mint atyjára visszanéz;
Ki dúlt drezzal tekint utána....
— Egy percze érzi, hogy leánya;
De nem lehet! még sem lehet!
S kinyitj' az ajtót s elvivet.

23.

Menjünk utána. Hagyjuk itt a
Bús vőlegényt s a bősz apát.
— A kis háló-szobába nyitva,
Nem tarthatá tovább magát
Szegény leány; érzé, a koczka
Sorsára nézt elvetteték;
Nyugalmától örökre fosztva,
Nehéz harcz várja életét.
Nehéz harcz: édes apja ellen,
Nehezebb: egy titkos szerelmen,
Mely most, mikor megtámadák,
Kiáltva hozza föl jogát.

24.

„S ha soha őt nem láttam volna,
Kiválva százezrek felett;
Ha képzetem se lenne róla,
Hogy ilyen férfi is lehet;
Ne láttam volna a világon
Semmit se, mit fénykör jelöl,
S élnék szegény köznapiságom
Szűken kimért körén belől;
Volnék nevetlen, árva lányka,
Kiáldúlni lökve a világba,
S egy férfi volna, ez, csupán:
— Szeretni akkor sem tudám!

25.

Hát még: a kettőt összemérve,
Melléje állítván emezt,
Fölszakad szivem régi sérve:
S míg érte titkos láz epeszt,
De édes, óhajtott halálom,
Ha szivem érte vérzik el:
Ezt, jobban bűnömnél, utálom,
Az undor ízzó mérgivel,
Hogy durva kézzel az után nyúl,
Mit bírni önként-adományúl
Boldoggá tész egy hű szivet,
D' erőszakolni nem lehet!

26.

Amazt titkos ábrándom őrzi
A szív oltár-szentségeként;
Emezt apám, – szivem' ez vérzi –
Tuknálja rám, mint vőlegényt;
Azt fényes csillagfönségében
Csak szűz álmaim ölelik;
Jelém ez, ók pirító szégyen
Tukar pénz-vágygyal közelit.
– Ok, szívem nem habozva választ:
Imádhatom, nem birva bár, azt;
Ezt, legyen övé pénz, vagyon,
– Az út sarában itt hagyom!"

27.

E gondolatok, / vagy ilyfélék,
Bár szebbek / járták át agyát,
Mint a hullámok a tó mélyét,
Ha egy a más fölött csap át;
S ha ellenszél egymásra csődit
Sokat, mind a négy part felől,
Egy körbe végre mind verődik
S úgy bukkan a viz-színre föl:
Zsuzsána lelke is küzd váltig,
De végre a végzés kiválik,
S annak mindjárt nevet ada:
– „Elmégyek innen, el, oda!"

28.

Végzés, minőt csak férfi hozhat;
De gyönge a leány ahoz.
Évődik vajta óra-hosszat,
Kérd, kétkedik, véved, habozz.
Tölugrik, ajtajat föltépi;
Vigyázva csukja újra be.
Mi vém, mi áll útjába néki?
Valakit, – mit, nem hagyhat-e?
A nyoszolyát, fehérre vetve?
A hárját, ott a szeglétbe?
Vagy imazsámolyát? – A hogy
Meglátja, mindjárt arra vogy.

29.

S imádkozik mélyen, sokáig,
A szánó krisztuskép alatt.
Föl-fölvetvén rá szempilláit
Mikről le súlyos köny szalad;
Könyörgve: „Ok tanitsmeg, mit kell
Most tennem, áldott Jézusom?
Nézz rám e mély tekintetedel,
Ján szemedből kiolvasom."
Megint könyörg, mélyen, magában;
S úgy érzi végre, mintha lágyan
Szivéhez érne Krisztusa,
– S elcsöndesül ott a tusa.

30.

Föláll. Nyugodt, határozott már.
Mindjárt megy, csak bucsút veszen.
– Ott áll az agy, a szűzi oltár;
Hányszor pihent meg édesen
Ha megjött a barangolásból
A kis szoba szentélyibe,
Vadon erdőtől, vízmosástól
Ha egykissé bucsút veve,
S ismét, egészen, leánymyá vált,
Oh hányszor lengék nyoszolyáját
Edes s csodás álmok körül,
Titkos, merész szerelmiről!

31.

Ott a sarokban áll a hárfa;
Keblében ah, hány dal pihen!
Hányszor költé, öröm- s bajára,
Visszhangjait föl szeliden!
Szerelmet húrja hányszor zenge,
Szenvedélytől hányszor riadt;
Hányszor szakadt meg, halt el, gyenge
Nyögésbe, titkos bú miatt!
Hányszor zendült a haza sérve,
Tenyegető moraj kisérve,
Vagy sírva eldült nagyjain...
S e hű társat is itt hagyja im!

32.

De még kezébe vészi egyszer,
Rányomja égő ajjakit.
Tart benne tán még titkos szendet
Egy dalt, melyet nem hagyhat itt;
Ébreszti forró néma csókkal,
Melytől a hárfa megrezeg,
Majd költi szenvedélyes szókkal,
Majd átfutván a gyors kezek
A húrokon, – mely bennök szúnyad:
Beszédes hangja kél a búnak,
S a dal, mély álmiból, magát
Fölrázva, ilyen hangot ád:

33.

„Ha jó helyéből gyökerestül
„A rózsatőt kitépitek;
„Elűzitek a házereszből
„A kis fecskét, hol épitett;
„Elárkoljátok a pataknak
„Medrét, hol vigan csacsoga:
„Az hervad, ezek elhallgatnak,
„S illat, dal, csevegés – oda!
„Virág valék: – most fogyva szinben;
„Madár: – hogy elszavarnak innen;
„Patak: – mit béklyóz durva gát,
„Szokogva keresi utát!"

34.

Elpeng a végsor is. S a földre
Hagyá a hárfát hullani
A lány. Ott fekszik, fája-törve,
És fölszakadva húrjai,
Bomolva szép összhangja.... Mért ne?
Urnője megy; művészi kéz
Többé sosem fog nyúlni érte,
Rá új sugárt, dalt nem idéz.
A kis kert illatos szellője
Rajt' nem fut át, nem csal belőle
Több dalt, friss légű reggelen,
Számodra, édes szerelem!

36.

Mert megszokká végóta, minden
Érzelmit dalba önteni.
Úgy keltek, ah, a sebzett szívben
Mint a csigának gyöngyei.
De épp' a könyekért oly drágák,
Mik bennök égnek, e dalok.
Szive sok széttépett virágát
Tevé száradni általok.
A múlt ez emlékeztetőit,
Nem, ezeket nem hagyja ő itt!
Csomóba kötve, keblibe
Gyorsan, vigyázva rejti be.

35.

Kis író asztalához lépe
Zsuzsána most. Gyorsan kinyit
Egy rejteket, melynek mélyébe
Rejté féltőbb írásait.
Mohón-s vigyázva-szedi össze;
Egy-egy lapon elandalog....
Itt-ott könyekkel megöntözve:
Ezek az ártatlan dalok,
Miket hímes mezőn jártában,
Vagy a setét erdők árnyában,
Vagy benned, kisded, enyhe kert,
Önkénytelen irt, énekelt.

37.

Valami van még.— Néma, csendes
Körül az éj, nincs semmi nesz;
Künn még az éjmadár se' repdes;
S még is Zsuzsána félve vesz
Lélekzetet — s oly óvakodva
Tekint körül, rebeg, haboz....
Valami van egy mély sarokba
Becsukva.... Félve nyúl ahoz,
És félve kapja, hirtelen, ki...
Pedig nem látja senki, senki,
Hogy — egy véres kendő-darab...
Elvéjti pereznél hamarabb!

38.

Egy villámnál gyorsabb tekintet,
Vagy annyi sem, mit rávetett.
De e villám bevilágit mindent,
Mit álmodott, mit szeretett.
Először a mikor meglátta
A dalját, nem sejtve: ki;
Hogy' lett egész ábrándvilága,
Majd vágya, kinja, hajh, neki!
A jelenést is: hogy a vadkan
Jött rá, — s egyazon pillanatban
Meglátva kit szeretve félt:
Hogy' bukott le, hogy' elalélt....

39.

Hogy' rohant át a bősz vad rajta;
Vérében ott miként maradt;
Hogy' lelte meg s kötözte majd a
Sebét be egy jószivű agg,
Egy kendővel, mely (úgy gondolta)
Sajátja volt, kétségkivül,
De mikor a sebről leoldta,
Rajt' két betűt talált jelül,
Melyről megérté: hogy a kendő
Bizonyosan a fejedelemtől
Került a szolgához s vele
Sebét az úgy kötötte le.

40.

Hogy nem a szolga kötözé be,
Hanem Rákóczy, a sebét:
Az távol sem jutott eszébe,
De néki a kendő elég
Ereklyeül, örök emlékül,
Hisz egykor az övé vala!
— Most is, sorsával úgy kibékül,
Szivére rejtvén, általa.
„Ez lesz" — gondolta — „majd a zálog,
Ha sorssal, vészszel szemben állok,
Hogy őrangyalként vagy velem,
Titkos, magasztos szerelem!

41.

Nem is visz innen magával mást:
Csak a kis kendőt s dalait.
— Még vet körül egy szempillantást;
Ah! milyen boldog vala itt,
Üldözve, nyomva, meg nem értve,
Boldogtalan bár, az vala!
S a küszöbnél megtörik térde
S zokog, s megenyhül általa:
Fölugrik. Indúl. A setétben
Reszketve áll meg minden lépten:
Nem ébred-é föl valaki?
Nincs valami zaj odaki?

42.

A konyhán az öreg Katát tán
Föl kéni, bucsúra, költeni?
Nem, nem! mert fölsikoltna láttán,
S még visszatartják könyei.
Csak ráhajol hát, édes ajkán
Egy lassú, búcsuszó susog:
„Isten veled, hű, drága dajkám...
Nem látsz többé, ah, én futok."
Azzal, könyűi árral folyva,
A mélyen alvót megcsókolja
S áldást rebeg az ágy felett:
„Szegény Katám, isten veled!"

43.

Remegve áll meg a küszöbnél
Melyen belül ősz apja van.
–„Oh, vajha hozzám jobb lehetnél,
S ne kértem, sírtam hasztalan!
De bár szigorod űz el engem,
S, jutásom zord szivedre vád:
En nem viszek boszút szivemben,
S áldást hagyok, apám, reád!
Oh hogyha szomorú magányod
Ölén eszedbe jut leányod,
Ki jut, az erdő őzeként:
Sirasd, ne átkozd el szegényt!"

44.

Setét az udvar. Hanyatlóban
A hold. A lány suhan tovább.
Bekötve meglelé az ólban
Kezes szelíd vadászlovát.
Hogy kivezette, a komondor
Csaholni kezde egykicsit.
De rája szól a lány: „Ne, Kondor!
Hát már nem ismersz rám, he? Csitt!"
Elhallgat az mindjárt, kizelgve
Ugrál felé, kiöltve nyelve,
S nem adatván neki beszéd,
Morogva csókolá kezét.

45.

Itt a pisztolytok a nyeregben;
Föl áll a kengyel, zabla; – jó.
Nincs semmi hija; minden rendben;
S hallgatva indúl meg a ló,
Lassan, nehogy dobbanjon lépte.
– Lovagja szíve, az dobog.
Fő, hogy nem látni a sötétbe:
Hogy sír; de hallik hogy zokog;
Ha volna a ki hallja. Nincsen.
– Nem állja meg hogy ne tekintsen
A házra egyszer vissza még.
S azzal az éjben eltűnék....

Harmadik ének.

Eskü elől szökik a lány.
Arany.

1.

Fut a leány, bújat félelmét
Vivén, titkos szerelmivel.
Ha üzik tán: hogy meg ne lelnék,
Kappal erdőkbe rejti el
A sűrüségnek fátyolával
Magát; de hogyha jött a hold,
S az égnek üvegharangjából
A földre félhomály hajolt,
Mint sillámló bűlámpa lapja,
Mely a kicsinyt nagynak mutatja
S rémárnyakat idéz fel, — ő
Tektéből akkor jött elő.

2.

Az embert elkerülte messze.
Csak hogyha erdők mélyiben
Döngött vagy csattogott a fejsze,
Vagy a ledült törzsön piken
Egy-egy favágó, homlokárúl
Nagy csöppeket törülve le,
Ahoz is óvakodva járúl
S ered beszédbe is vele.
S ha együtt egy kis óra hosszat
Beszélgettek vagy falatoztak,
Tölkél az ifju, és megyen
Árkon-bokron, völgyön-hegyen.

3.

A férfi-mez megőrzi, védi
Kivánesiságtól, gyanútól.
Bár szelidek, bátrak beszédi,
Mint telnek büszke ifjutól.
Ha kérdez, háborúról kérdez:
Hogy mint foly, milyen híre van?
Hogy a nemes, dicső vezérhez
Kik álltak, álltak-é sokan?
Ha kérdik, maga sem titkolja
Hogy oda megy, hol vére folyva
Sok hős piros rózsát szakit,
A vérmező virágait!

4.

Mert már magosra fölemelte
Rákóczy újra zászlaját
Kiszállt a két hazára lelke,
Mint nap, mely országokra lát;
S a merre mint szél-láng fuvallott:
Kelt a hős, mint tavaszi fü,
Ellepve sürün völgyet-halmot,
Erős karu, bátor szivü.
Kész ontni ellen- és saját-vért,
„Isten-, haza-, és szabadságért"
És visszavívni a jogot,
Tudván, fegyvert miért fogott!

5.

Erős ösztön vivé Lsuzsánát,
Mint ősz felé a madarat,
Hegy-völgyön, folyók vonalán át....
– S ha halva tán ott is marad,
Ha galambgyönge puha keblét
Átfurja egy gyilkos golyó:
Magára vonja szüzi leplét,
S meghalni, úgy gondolja, jó
Ott a hol ő van; nála, érte,
Édes lehet borulni vérbe,
Képét vivén a mélybe le:
Almodni örökön vele!

6.

Azt is tudá, hogy ott a bátyja,
A fejedelem oldalán.
Lesz legalább hát egy barátja,
Nem lesz magában, árva lány;
Lesz egy, ki tudni fogja titkát
S élet-halálban őrzi azt;
Ha meghal, legalább egy sírt ás
S holt-testinél, addig viraszt
Mig letehetné.... Szüz érzését
Úgy megnyugtatja e reménység;
S bátrabban ülve meg lovát,
Vidám szivvel üget tovább.

7.

Rákóczy most Szendrő alatt áll,
Hol a mosolygó Bódva fut.
A sátra épen a pataknál,
Mely a szép völgyön nyit kaput,
Hogy a Sajó tündér-völgyébe
Nézhessen a kivánesi szem.
Túlról a Bikk kék erdősége
Néz rá. A szellő hirt viszen
S hoz, váltva, gyorsan; és a bércz-völgy
Mint büszke dalja és kaczér hölgy,
Vágyó pillantást váltogat,
Félig kitárva titkokat....

8.

A sátor is kinyitva félig.
Vezéri közt Rákóczy áll.
Némán, elégülten szemlélik
A tábort, a viz partinál.
—„Nézd csak"—kiált a fejdelem fel,
„Bottyánom, jöj csak közelebb!
Vagy eleget se látsz félszemmel?
E látmány téged meg se lep?
Nem szépe, monddsza csak, e tábor:
Mind déli, hős, hirszomju, bátor!
Valld meg, vakom, van-é neked
Dunántúl ilyen sereged?"

9.

A vak-Bottyán, komor, mord-képü,
(Hát még ha tudná, hogy imént
Olvastam róla egy nagy-ménkü
Prózában irt hőskölteményt,
Eget-verő fanfaronádok—— „dicsériádok"
De az nem tartozik ide!)
Dörgött, morgott: „Jó, jó, Nagyságod!
De én azt mondom—"—„Semmi de!"
Felelt Rákóczy rá, enyelgőn.
„Az igaz, te nem vagy hizelgőm!
Valódi kemenes-alyi
Farkas vagy!—úgye Károlyi?"

10.

Simán mosolyga rá a kérdett,
Hogy „úgy.“ – Rákóczy ajkán át
Egy megvető mosolyka tévedt;
De újra jó képet csinált.
Egy ifjuhoz fordúla mostan
Ki félrébb állt a többitől,
Mindnél egész fejjel magosban,
– Igaz, büszkén is vetí föl! –
A fejdelem zászlótartója
Losárdi volt. Rákóczy szóla:
„Na Gábor, nincs-e hir hazúl?
Apád haragja nem lazúl?“

11.

– „Nagyságos uram,“ felel szerényen
Amaz s nyilt hangja megremeg –
„Apám szivétül e merényem,
Télek, örökre fosztá meg.
Sajnálom őt; zord bár s kietlen,
Tisztelni vágytam, mert atyám.
De isten látja, nem tehettem
Máskép; sőt meg sé bánhatám.
Nincs-é atyám, mindnyájunk atyja,
Nagyságod?“ – nyájasan hallgatja
Az ifju szív önzéstelen
Ömlengését a fejdelem.

12.

Losárdi most mély tisztelettel
Magát meghajtja s hátra lép.
Rákóczy meg a vezérekkel
Ered beszédbe, mint elébb.
Mellette Forgács, Pekri, Szava
Állnak. Míg a szép tábor ott
Alant, széltébe és hosszába
Zajongva kél s száll, háborog.
Festői kép ez! Elmerülve
Rákóczy s a nagyok körűle,
Vidám csoportban állanak.
A sátor csöndes, hallgatag....

13.

Most jő egy apród; és fülébe
Valamit súg Losárdinak.
A sátorból mindjárt kilépe.
Ott várta egy karcsú finak,
Egy süheder, leányos arczán
Dúsan leomló fürtivel,
Kis süvegét kezébe tartván,
Szemét rá bátran veti fel.
S mielőtt végig mérte volna
Az ifju hős: az, ráomolva
Ölelve tartja őt heven,
S csak ennyit súg: „Ne mondd nevem!“

14.

—„S ki vagy te?" Az viszont: „Ne kérdezz!
Az istenért ne most, ne itt!
Nézz jól rám s mindent megértesz."
Most veti még rá szemeit:
— E lágy alak, ez a szelid hang,
E kérő arcz, e rejtelem....
Szivében emlék s kétely vivnak:
Nem ismerem s úgy ismerem!
Mosolygva szól hozzá a gyermek:
„Tehát a bátyám sem ismer meg!"
—„Te vagy? S itt, hol halálveszély—!
Sátramba jer hamar s beszélj!"

15.

Sátrába vonja őt azonbá',
Várván szavát minél előbb.
S a függönyt gondosan bevonva,
Gyorsan megint melléje lép,
Kezét megfogja, és —„Zsuzsána!"
Kiált fel kérdezőn. De —„Csitt!
Hallgass.... Nem az apád leánya,
Nem a te régi hű kicsid,
Nem kit az otthon nyájas nyelvén
Szólítasz: nem! egy idegen lény,
Nem is leány, fiu vagyok—
Ah, van rea' elég nagy ok!"

16.

Elmondja híven, a mi történt,
Mi balsors fenyegette őt.
„És a szükség nem ront-e törvényt,
Oh Tábor, ég és föld előtt?
Te sem valál, s maradhaték-e
Honn: üldve, víva, védtelen?
Gyülölttié lett házunk vidéke
S a nagy világ lőn menhelyem!
A nagy világ s e zajos tábor:
Tudám, itt foglak lelni, Tábor,
S megosztom sorsodat veled....
Vagy nem adnál egy kis helyet?"

17.

„Oh kis galamb te, megsebeztek!
Elűztek otthonnól vadúl!—
Kis szárnyad vérzik, szivecd reszket,
S benn' félelemnek nyila dúl.
De jöj szivemre! itt pihegj, itt,
Hogy többé meg ne háborodj'!—
Tőglald fészkednek sátrom enyhit,—
Itt tart, itt véd hü Táborod."
Igy szól az ifju hős, rajongva;
Oly boldogan s büszkén a gondbá',
Apának érezvén magát,
Ki lányát védve fogja át.

18

–„Bátyám, nem úgy!" kiált a lányka;
„Mit érne így e férfi nex?
Szivemet föltevésed bántja:
Hogy ittlétem terhedre lesz.
Halld tervemet: Rákóczy lennem
Nem vélend (nem ismerve) nőt.
Vágyam csak: apródjává lennem,
Szolgálnom és követnem őt.
Így hát öcsédként Ő nagysága
Elé; ajálj szolgálatába;
S kérlek, hogy öcsédnek nevezz
Magunk között is. Tervem ez!"

19

Előbb nem hajlik Tábor erre.
–„Nehéz, nehéz!" ismétli mind.
De végre győz a lányka terve.....
Azonba már az óra int,
Midőn a fejdelem Losárdit
Parancsra várja. –„Én menek" –
Szól Tábor, „kis öcsém, te várd itt
Nyugodtan, visszatértemet.
Megmondom hogy parancsra állasz;
Majd meglátjuk mi lesz a válasz.
Mit Ő nagysága rendelend:
Azt kell tennünk. Isten veled."

20

Szelíden homlokon csókolja
S magára hagyja most a lányt.
–Ez kimerülten, meghajolva,
Lerogy, tört liliom gyanánt,
Egy kerevetre; a természet
Erőt vesz gyönge idegin;
A fáradság, kiállott vészek,
A belső harcz s szivbéli kin,
A múlt, mitől fut, a rettentő,
S a kétesebb arczú jövendő,
Ott kit gyülöl, kit szeret – itt:
Mind ez feszíti idegit.

21

Egy óra telt. A visszatérő
Félszédületbé lelte még.
De majd, elűzi szellemétől
A mámor sürü fellegét.
Iris vizbe mártja fürtit, arczát,
S mint volt, olyan fris lesz megint,
Hogy nyoma sincs, ha ment-e harcz át
Ez üde arcz szépségein?
Mint zöld virány, bár végig rajta
Rontó vihar dobörgve hajta,
Nem kell, csak egy fris permete,
S megint vidám tekintete)....

22.

..... Rákóczy sátorában üle.
A harcz gondját, fegyverzetét
Levetve, egy pamlagra dült le.
Est száll; a sátor félsetét;
Maga van; mintha félálomból
Ébredne most, úgy néz körül.
— Csatáira; nejére gondol,
Hogy egy forró könyet törül —?
Rossz sejtelem lopózék, nyilván,
Erős szivére. Sátra nyilván,
Szemét kitörli hirtelen,
S megint a hős, a fejdelem.

23.

Elől Gábor lépett be; nyomban
Utána mindjárt öccse jött,
Ki szembetűnő izgalomban
Állott meg a vezér előtt.
Ennek szemén nyájas tekintet
Villant a reszkető felé:
Lépjen közelbb, kezével intett;
De az, helyét alig lelé,
Bátrászon állt, nem birt magával,
Érzé, hogy reszketése rávall,
Csak lerogyott a fejdelem
Elé s rebegte: „kegyelem!"

24.

Rákóczy nézi meglepetve,
Nem tudja mire vélni ezt.
De ráismer egy tekintetbe,
S sejtelmiben viradni kezd;
Ráismer a gyöngéd vadászra,
Kit a vadonban lelt vala
Ájultan és vérében ázva,
Kit önkezével ápola;
Kinek sebét maga köté be...
— „Ez az." s meglágyúl büszke képe;
Szivét megindítá a lány,
De ingerlé is a talány.

25.

Azonban érzé: hogy ő férfi
S ez nő; titkát tisztelni kell;
Nem kútathatja (bárnem érti)
Se szavával, se szemivel.
„Ez hát öcséd?" Gáborhoz szóla.
Az is némán, zavartan áll.
Emezt: „kelj föl fiam!" unszolja.
„Fáradt vagy? — hosszan útazál.
— Szolgálatomba veszlek. — Még ma
Pihenj, hevenj a hüs árnyékba;
Lesz még eleg meleg napunk.
— Ah! boldogok ha alhatunk!"

26.

Mélán rezeg, erős melléből,
S többet jelent mint mond a szó.
— Mint a mikor az út mellé dől
Hő nap delén az útazó;
Táradt el-eddig, járt tövissen,
S előtte vészesb még az út,
A czél távol, reménye nincsen,
S nem tudja: nem hiába fut?
Ledől az égető porondra,
Pihenni, hajh, nem hagyja gondja;
S mint a madár, kiszakitott
Tépett szárnynyal vergődik ott.

27.

Azonban int s mennek. Zsuzsána
Szivében némán küzd a kín.
Rákóczy mélán néz utána
S szánó mosoly van ajjakin.
—„Kalandos gyermek! Ott, vadászott,
S sebbel fizette a merényt.
Itt a mi gyászos, vérrel ázott
Útunkra jő.... Szánom szegényt!
Még eddig férfivér omolt csak:
Most gyönge asszonyvért is ontsak? (ontassak) (ontvalássak)
Galambvért? — istenemre, nem!
Ne légyen átka fejemen!"

28.

S csak ki nem verheté fejéből.
—„De hát miért is jő; miért?
Nyeregbe ül? kardot köt-é föl?
Nem fél-e látni majd a vért?
Mi üzi így? s fordítja útját
A szörnyű harczmező felé?
Zsarnok apától fut? vagy útált,
Rettegett vőlegénytül-é?
Ott van a kit gyűlöl? Vagy itt van
A kit szeret? Hah! titkaikban
Jól látok-é? S Gábor hazug?
Neki e lány se öcs, se húg?"

29.

De még ebben se nyughaték meg.
—„Még sem; van bennök valami*:
Két másolatja csak egy képnek,
S testvérnek fogja vallani,
Akárki nézze! — De nem értem:
Ha oly merész, hogy ide jött,
Mért sápadott, reszketve, térden,
Előttem? — ijesztettem őt?
Rebegve mért sugá: kegyelmet!
Oh női sziv..... de ki felelhet:
Mért vagy te félénk s vakmerő?
Itt: gyöngeség? amott: erő?"

30.

Zsuzsána is ledűlt ezenben
Egy medvebőrre. Bátyja már
A másik ágyon, vele szemben,
A mély álom honába jár.
Az ő szemére nem jő szender,
Akarna s el nem alhatik,
Csak hánykolódik, mint a tenger
Rátán az elkapott ladik.
El-elalél s felretten újra,
S szivébe mind mélyebbre fúrja
Sebző fúlánkit szüntelen
A bánás, kétség, félelem.

31.

„Ok mért is, mért hogy ide jöttem?
Mi készte jónöm, épp ide?
Mért nem futék, eszeveszetten,
Vadonba, erdők mélyibe,
Kergetni szarvast, elvérzésig,
Míg engem is tép néma kín;
Hallgatni sziklák vizesésit,
S együtt zokogni jajjain;
Vagy mért nem, úttalan sivatra,
Hol a fövényt lángszél kavarja,
S nem látna emberek szeme.....
— Akár hová, csak ide ne!

32.

Mi démon fészkel itt szivemben
S vágá sarkantyuját belé?
— Te hurczolál pórázon engem,
Ok szerelem, e táj felé!
Hét ágú korbácsesal te üzél,
Te nem hagyál pihenni sem
Bársony-gyöpön, kis pásztortüznél;
Csak menni! hajtál sebesen.
S hogy a czélnál vagyok, — szivemből,
Mely ime gyáván összerendül,
A bátorságot, te magad
Lopád ki; te, te, ne tagadd!"

33.

És önmagától elpirúlva,
Képét kezébe rejti el.
Tölugrik egy kis idő múlva,
Nem bir tovább küzdelmivel.
Majd könyje záporral kitörve,
Az ágy mellett térdére rogy;
És leborúl a medvebőrre
S magában hosszasan zokog.
Az elszánás pánczéla, vérte,
Mely útain eddig kisérte:
Leoldik róla; s ah, minő
Megtört, mi gyönge így a nő!

34.

„Nem, nem! hiába!"—nyomorúltan,
Gyötrődve így kiált a lány.
„Nem néki, magamnak hazudtam,
Nem őt, csak enmagamt csalám!
— Hogy' lélekzeljek közelében,
S ne vérezzem száz sebből is?
Szivemben hogy' ne ülne szégyen,
E szüntelen maró tövis?
S nem tudja é, bármint titkoljam,
Hogy mi vagyok? mit gondol rólam?
Nem! nem nézek szemébe így!
Uram, kisértetbe ne vígy!"

35.

De végre, annyi küzdelemre,
— Bús lelke hánykódván sokat —
Középen megbiggad szerelme,
És egyszer jobb tanácsot ad;
Nem bíztatván lehetlenekkel,
Halálra sem ijesztgeti.
— „Azt teszem, szól, a mit tennem kell:
És föltedem magam' neki.
Megkérem, tán nem űz el innen,
Hogy hagyjon táborába lennem,
Bátyámhoz és hozzá közel."
— S e gondolattal alszik el.

36.

Hajnalban táborát bejárta
A fejdelem; most tére meg.
Zsuzsána várt reá a sátra
Előtt; szegény, most is remeg.
De oda fut, s bár rezgő kézzel,
Tartja urának kengyelét,
Magára pedig ésdve néz fel.
— Rákóczy int; s azzal belép
Sátrába, a lánytól kisérve,
Kinek megfagyva zajlik vére;
S hallgatva, sápadt arczczal áll,
Melyen fölírva a halál.

37.

„Mi a bajod fiú?" Szeliden
Szólítja őt Rákóczy meg.
„Hisz nincs egy csöp vér ereidben
S valód mint nyárlevél remeg!
Beteg vagy?" — „Oh uram, kegyelmezz!
Hazudtam és megcsaltalak!"
S közelebb lép a fejdelemhez
És bátorabb lesz újolag,
Amint ez mosolyogva nézte:
— „Tudom leányom; vettem észre!
Átlátta titkodon szemem.
Szólj, kell-e téged védenem?"

38.

Zsuzsána tört hangon beszéli
Történetét, veszélyit el;
Apját, a mint lehet, kiméli,
Bár ő a kit vádolni kell.
–„Nagyságos fejedelem! kegyelmed'
Esengve kérem–" végezé:
„Hagyj táborodban, bátyám mellett,
Vegy föl testőreid közé;
Hagyj halnom a honért, teérted...."
S kulcsolt kézzel elébe térdelt.
De Rákóczy fölemeli
S igy szól hozzája, kegyteli:

39.

„Karczolni hagyjalak, leányka?
Mi balga eszmed támada!
Nem gyermeké a csata lángja,
Nem asszonyok valók oda!
Nézd, hölgyem is, e bátor lélek
Vágy idé s én nem engedem.
Nem félne ő, én érte félek,
Jobb nékem, ő ne itt legyen!
De ám maradj; s ha szíved bátor,
S nem fél a vértől és haláltól,
Ha, míg sebet köt, nem rezeg:
Talál munkát gyöngéd kezed."

40.

Szólott. S a lánynak könye csordúl
A szelíd szón, a nagy kegyen.
Rákóczy kimegy a sátorból
S ott hagyja őt gyöngédeden.
Széknél leborúl Zsuzsána,
Mint zarándok, oltár előtt;
S a könynek, csóknak nincsen száma,
A padlaton, hol állt előbb,–
A szék karján, hol kezе nyugvék,–
És valahol van egy kis zug még,
A melyen ült, járt, írt vala:
Szőnyegje, ágya, asztala!

41.

Az asztalról,–hah! visszaretten
Mint ki szúró tövisbe lép,–
Rá tiltva néz, arany keretben,
Egy női arcz, oly büszke, szép.
Szemén királyi méltóság van,
Angyal-derültség homlokán,
Dus gyöngysor föltűzött hajában,
Szerelem epre ajakán.
Vonzó és tiszteletre méltó,
Mint Karpaton a bérczi mély tó,
Mely csalva szólít mélyibe,
S meg' intve zúg: ne lépj ide!

42.

Ismeritek e büszke képet?
— A császárok leánya az!
Ez arczot, mely hő vággyal éget?
— A Rákóczy-bálványa az!
Ez „ingó-bingó rózsa-bimbót"
A százados cser árnyiban....
Szemén parancs van, ajkain csók,
És keble mélyén, — ah, mi van!
Ez volt a kép.... S rózsás papírra
Álója, női kéztül irva:
„Ki tégedet szeret s imád,
Örökre hű imádiád!"

43.

Láttára halvány lett Zsuzsána.
Most érzi hajh, e kép előtt:
Hogy kétszeres bűn, mit kivána,
És őrültség hogy ide jött.
Matta a végetlen örvény,
Hol a setétlő ár rohan;
Szédülve néz, térde megtörvén,
S most látja még: ott lenn mi van!
Mihez fogózzék, bukni félvén?
— De angyal áll a mélység szélén,
S nem hagyja őt leszállnia;
Ez intő kép: — Amália!

44.

Mint karfához, hozzáfogózik;
Letérdel, mint oltár előtt.
— És észre sem veszi Rákóczyt,
Ki ottan áll; a térdelőt
Szeliden nézve, szánalommal,
S jelét sem adva jöttinek.
Minden világos lesz azonnal,
A szűz titkát most érti meg.
Erős szivén, mit vész nem dúlhat,
Erőt vesz egy lágyabb indúlat,
S szeliden ömlik el szaván:
„Kelj föl s ne sírj, szegény leány!"

45.

Reszketve, mint a vész-csapott hab,
Elomlik az a szőnyegen.
Alélva fogja, félholottat,
Rákóczy őt fel, szeliden.
„Bocsáss meg, vagy tiporj el engem."
Csak ennyit bir sohajtani.
És a nagy belső küzdelemben
Kéken remegnek ajkai.
Rákóczy átölelve tartja;
S a képre néz, ezt súgva ajka:
— „Ki égi angyal, nézz reám:
Nem jól tevék, Amáliám?"

Negyedik ének.

„Irigylem férfi-létedet,
Irigy vagyok sorsodra:
Fenhordozván fegyveredet —"

Kölcsey.

1.

Zsuzsána beteg volt sokáig
A szörnyű rázkodás után.
Láz égeté ajkit, pilláit,
Hő cseppek forrtak homlokán.
Szivét sziklának nyomta terhe;
S mint összekúszalt gombolyag,
Oldhatlanúl volt fölkeverve
Agyában minden gondolat.
Hő vágyak, csábító ajjakkal,—
Rémképek, dúlt kígyó-hajakkal,—
Vágy s vád, féltés és szerelem,
Amália s a fejdelem....

2.

De végre elkezdett derülni;
Medrébe tért meg a vad ár.
S mint mikor újra kezd zöldülni
A vízből felbukott határ,
S először száll, mint lélekvesztő
Mely szirtek s zúgók közt halad,
Az örvénylő habon keresztül,
A visszatérő gondolat;
Bágyadtan jött, alig lihegve
Az öntudat s az élet kedve,
A szirt s zátonyba ütközött
Folyón, a lét s nemlét között.

3.

Hosszú s nehéz volt gyógyulása,
Mint ki gyógyulni sem akar.
Mosolyga, csakhogy bátyja lássa,
De mint virág, mely sírt takar.
S ha maga volt: mi gyilkos hévvel,
Mint kit vak szenvedély hevit,
S hányszor s mi kéjjel tépdesé fel
Mély sebje kötelékeit!
—Hiába! Győz az ifju élet;
A csüggedés borúja széled,
És szive, mint megifjul a
Jaskeselyű, meggyógyula.

4.

Úgy lett, miként Rákóczy mondta.
Nem félve többé a halált,
Az ápoló hü női gondba'
Zsuzsána szent munkát talált.
Szivén még alig forra össze
A létemésztő lelki seb;
Még érzé, másokét kötözve,
Hogy az övénél mind kisebb.
De szánalommal hő szivébe'
Hajolt a szenvedők fölébe,
S adott, a mit csak adni birt,
Fő szót, részvétet, balzsam-irt.

5.

Máskor, ha harczi kürt riadva
A zászló büszke szárnyra kelt,
Lelket s erőt fuvallt a hadba,
Egy csatadalt ha énekelt.
Ilyenkor, ajka megeredve,
Csapongva fönnen, szilajon,
Rákóczy maga is szerette
Hallgatni; és a hős dalon
Nagy lelke is el-elmerüle;
Míg a vitéz hadak körüle
Föllelkesülve hallgaták,
S mentek,—megnyerni a csatát!

VI.

6.

Az év ezenben egyet fordúl:
Főből, roszból egy keverék.
— Majd könnyen fut, majd megcsikordúl
A vas-küllőü sorskerék.
Tutással hagyták el Jelenczért,
Elvesztve Nagy Szombat falát;
Szathmár alatt meg a szerencsét
Megint magukhoz láncolák.
Erdélyre fordul most Rákóczy;
S hogy hulló lomb kezd szállingózni
S november széllel támada:
Szurdok s Zsibó közt áll hada.

7.

Szurdok s Zsibó! Milyen két név ez!
Mi árnyak lengnek itt elő!
Itt a rege fejedelmékez
A szó s szabadság hőse jő.
Vak éjjelből, tömlöcz-homályból
Jő ez s megáll a tér felett.
Átmazt, nem tartja vissza távol,
Számüzetés, haza siet.
Ez martir-koszorüját hozza,
Az jő babérral elhalmozva;
— Tődvén honért vett sebeik —
S egymást sirva megölelik....

8.

— De mit beszélek? Nem ma irok;
Irunk ezerhétszázötöt!
Új halmok még e régi sirok,
Miket másfél száz éje föd. —
El, el rajongó képzetimből,
Késő utókor gyermeki!
— Rákóczy képe támad im föl,
S neki zeng most dalom, neki.
Lobogó tollal őt kisérem,
A ködlepett zsibói téren,
A mint lován, a gyalogut-
Kosszant, Zsibó felé szagúld!

9.

Szurdok felől jő. Csáki László
Ott szivesen vendégelé.
Kinézhetett a messze látszó
Meszesre s a tábor felé.
Mert nem hagyá azt örömest el,
(Bár gyakrabban mint az előtt)
S ha ott is hagyta szálló estvel,
Reggelre újból ide jött.
De volt tán a szurdoki várbá
Valami öröm a mi várta,
És maradt ott valaki, a
Kit mindig fájt ott hagynia.

10.

Repülve jó szél-vemhe ménén,
És egyenest, mint röpke nyíl.
— Perczig se késett, hírül vévén:
Hogy a hegyen túl Herbeville
Betörni kész hadával ott áll;
S magának nyílt ösvényt kutat,
Hol kifelé egy sziklafoknál
A habzó Szamos tört utat,
Vagy a Szilágy sebes patakja,
A sziklazár másik lakatja;
S nem tudni melyiken kerül:
Karika vagy Zsibó felül?

11.

Amaz szorosb és jobban védett.
— Rákóczy arról várta őt.
Meg is tőn fogadása végett
Mindent. De nagyobb kerülőt
Tett Herbeville; és viradóra
A Szamos-szélen béoson,
S váratlanúl fordúl Zsibóra
A nyitva álló szoroson.
S míg Károlyi Jenn Karikánál
Őrát, perczet vigyázva számlál:
Itt Herbeville a fejdelem
Őrsét megnyomja hirtelen.

12.

Egy percz alatt szét van rebbentve
A kis őrszem a hegy alatt,
Mint egy hatalmas dörrenetre
Szétrebbenő madáresapat.
De Herbeville nem üzi őket,
Erős állást foglal maga;
Árkot vonat, hány sáncz-erődet,
Hol védve, biztos áll hada.
Míg a futókból, szerte szórva,
Egy kettő eljut a táborba,
S Rákóczynak hírül adák:
Hogy Herbeville ott vár csatát.

13.

Torgácsot küldi ő, elébe.
S kezdődik ott gyilkos csata.
— Rákóczy pedig oda lépe
Hol talpra szökve vár hada.
Kibontja zászlaját Losárdi,
Melynek hegyében a magas
Szellővel indúl versenyt járni
A röpkedő Rákóczy-sas.
Mellette, amazon mezében,
Ezüst kobozzal balkezében,
Szélben repülő fürtivel,
Lovszsána áll és énekel:

14.

(A Rákóczy-rohamdal.)

„Fel vitézek, harczra fel!
„Leng a zászló, int a jel!
„Isten, és hon, és szabadság
„Háromsága jelvivel!
„Föld, pokol ha ellenünk kel,
„Mégse birhat fegyverünkkel,
„Mert az isten a mi vértünk:
„Magyaroknak isten-atyja harczol értünk!

„Attilának égi kardja törve,
„Koronánkon a kereszt is görbe.
„Magyarok nagy istene!
„Minden elhagy csak te ne!
„Csak te védj – csak te védj!
„Csak te légy – csak te légy
„E hazának őrszeme!
—„Bátran hát ki most a sík mezőre!
„Szóz halállal szembe csak előre!
„Prüszköl is már tomboló
„Sorainkalatt a ló,
„Rajta hát! – a csatát
„Kösileg nyerni meg!
„A ki hátrál: áruló!"

15.

„Előre!" Leng az egész tábor,
Föllelkesülve a dalon.
Elől a lobogóval Gábor
Vágtat a lankás oldalon.
Mellette, zordabb a szokottnál,
Némán üget a fejdelem,
Arczán, redőkbe írva ott áll
Valami vészes sejtelem.
Mögötte jő Zsuzsána, halvány
Képét a lengő haj árnyalván;
Alatta büszkén nyargaló
Súlyos lépéssel jár a ló.

16.

Már lankad Forgács a szorosban,
És Herbeville előbbre tör.
Amaz körül van fogva mostan
És egyre szükebb lesz a kör.
Még egyet böffent utólyára
Az ágyu s azzal hangja vész;
S a szük szorosnak sziklavára
Rüzdő vasak tanúja lész.
A csattogó vas rémes neszsze
Kihangzik a nyilt völgybe messze;
Rákóczy még jobban siet,
Talán elég korán jöhet.

17

Késő. Zavar zsibajja hallik
Rákóczyhoz. S a hol az út
A sziklafok mögé behajlik,
Elébe Forgács serge fut.
Bomolt lovasság, eszeveszve,—
Ágyúi nélkül a tüzér,—
Gyalog, csövét ledobva messze,—
S legutolyára — a vezér.
Pattogva, hátul, mint a korbács,
Jő szitkot átkot szórva Forgács.
Kezében eltört kardvasa,
Markolatáig pirosan.

18.

—„Oh ti kutyák! ti nyomorúltak!
Hazug volt hősi arcotok!
Oh a dicsők, kik ott elhulltak!
Soh szégyen, hogy én is futok!"
Kiált dühöngve, haját tépve
És átkozódva a vezér.
S ledobja tört kardját elébe,
A mint fejedelméhez ér.
—„Uram!" kiált „mindjárt akasztass!
Kezembe volt, bár törve a vas!
Ha ott meghalni nem tudék:
Haljak meg a bitón ma még!"

19.

Hallják a nagy szív kitörését,
S megáll a szaladó sereg.
Nincs veszve még minden reménység
Hol egy erős így keserg.
Parancsot oszt Rákóczy gyorsan,
A bomlott zavar rendre vál.
László lobog, kürt torka harsan
S a hadsor újra egyben áll.
„Eldobtad kardod—" a vezérnek
Rákóczy mond; „vedd az enyémet.
Küzdj véle, úgy csak mint elébb:
Csak oly szerencsétlen ne légy!"

20.

S már adná a parancsot épen:
Elénymúlni újonan.
Midőn a reg szétvált ködében
Teléjök egy lovag rohan.
Fehér lován vélnéd tündérnek
Mely a lég szárnyain lebeg.
Csodálva nézik a vezérek,
S még egyik sem ismerte meg,
Midőn Rákóczy,—haloványabb
A halálnál,—elébe vágtat
S még a seregtől jó-tova
Eléri a jövőt lova.)

21.

Rákóczy ott megáll egy pontban.
És szól, hogy hangja szívbe metsz:
„Az istenért, te itt! nem mondtam:
Ne jöj, ha engemet szeretsz?
Odavan minden bátorságom,
Ha téged itt tudlak közel:
Hol lételesztő vad csatákon
Tűz szárnyon röpköd a veszély.
S aztán, itt-, nálam-léted titka,
Így közbeszédre kihajítva!
Tudod mi érhet a mián!
Oh mit tevél Amáliám!"

22.

Nyugodtan, bár fájó mosolylyal
Hallgatta végig őt amaz.
De kezet nyújt s szeliden szólal
Szép ajkain meg a panasz.
—„Te vagy, ki rohansz a veszélybe!
Te vagy, ki engem nem szeretsz!
De én követlek halva, élve;
Ne üzz el engem, óh Terenez.
De halld elébb: — aztán ítélj meg! —
Hírét vevém egy nagy veszélynek.
S szólj, jöni nem volt-é okom?
Maradhaték-e Szurdokon?

23.

Halld: Herbeville a hegyeken túl
Hagyá tennap derék-hadát;
Az onnan ma hajnallal indúlt
S talán ez órában csap át.
Ha már együtt huszönöt ezre,
A mig te csak fél haddal itt:
E hegy-közön támadni mersz-e?
Nem jobb bevárnod Károlyit?
Ő már uton, itt lesz estére,
Mert gyors futárt küldöttem érte."
—„Te?" lágyúltan Rákóczy mond.
„Minő eszély és mennyi gond!

24.

De hogy tudod mindezt?"—Smosolygva
Felel reá Rákóczyné:
—„Egy emberem jöj arra bolyga;
A hirt ő hozta, ő vivé."
—„Te kémeket tartasz?"—„S miért ne?
Erő a férfi dolga csak;
Csel asszonyé. Haragszol érte?"
S ezüst szavával fölkacag.
De újra mindjárt komoran szól:
„Hogy nem fogadtam szót, haragszol?
Börtönbe küldesz?— Isten veled!
Elég ha megmentettelek)!"

25.

—„Angyal te!" szól Rákóczy lágyan,
Megfogva hölgye szép kezét,
S valami van rezgő hangjában,
Mit nem fejez ki szó, beszéd.
„Maradj, óangyalom, maradj hát!
Enyém vagy, én tied vagyok;
S ha ügyemet ég, föld, elhagyják:
Rákóczydat te nem hagyod.
Ki téphet szét ilyen szerelmet?
Mélység? magosság? fejedelmek?
Nem, senki! s érje átok azt
Ki téged tőlem elszakaszt!"

26.

..... Azonban órát óra kerget.
S mikorra délen állt a nap,
Rákóczyval megint a sergek
Táborhelyökbe szálltanak.
A támadást mindenki várja;
Zaj, készülődés hallatik.
—Lesz-é parancs, nem tudni, mára?
Vagy így maradnak holnapig?
Csak a Rákóczy sátorában
Van újra csönd, mint volt korábban.
Nincs más velök: a szerelem
Van csak, tanúnak, ott jelen....

27.

Egy kis kerek domb állt, magosban
A többinél. Tar homlokát
Tünődve nézte a Szamosban,
Lábát habok loesolgaták.
Sátrakkal van a lanka oldal —
Behintve; míg fen a tetőn
Egy büszke hárs, sárgúló lombbal,
Vet széles árnyat üditőn.
—Útas, ha tán Zsibó felé jársz,
Nézd: ott a kis domb, rajt' a vén hárs,
Alatta mutogatja még
Rákóczy asztalát a nép.

28.

Egy sima kő-lap az. Mellette
Két kisebb kő: ülőhelyek.
Utólsó ebédét itt ette
A fejdelem Zsibó felett.
Egy nő, a monda úgy beszéli,
Ki férfi ruhát viselé,
S Lossárdi Zsuzsánának véli,
—Ült akkor itt együtt vele.
Pedig nem ő volt, kinek vélték;
De titok borítá ki-létét....
Most el szabad árúlni a
Titkot, hogy az — Amália!

29.

Csupán a fejdelem-pár üle
A hárs alatt, bizalmasan.
Szolgálat képen is, körüle
Csak egy árny jő, megy, leng, suhan:
Egy ifju apród. Távolabb meg
Egy könnyü nyil-lövésnyire
Kitüzve a zászló; vígan leng
A harcz s szabadság szent jele.
Mellette, vont karddal, le és fel
Jár őre, hallgatag lépéssel;
Igy illetvén, mikor jelen
Volt valahol a fejdelem.

30.

Két óra volt. A nap hevebben
Sütött mint őszi nap szokott.
Tüz gyúlt az érben és szivekben
S a harczvágy lángja lobogott.
Rákóczy is már szinte bánta:
Nejére most mért hallgata...
Míg ez, mint megadó leányka
Simúlt keblére most oda,
S félénken súgta: – „Nézz csak arra:
Szél az mi ott a port kavarja?
Vagy tán lovas tűn ott elő?
– Nézd, nézd, hogy az! s ép' erre jő!"

31.

– „Hah!" fölriad Rákóczy erre
S feszülten vár. – A nyargaló
Jő veríték-, s porral keverve.
Alatta összerogy a ló.
– „Uram –" csak ennyit mond sebtében –
„Mindjárt nyakunkon Herbeville
Egész hada! Megindúlt épen,
De én röpültem, mint a nyíl."
– „És Károlyit hiába várjuk!
Ha! Riadót! Elő az ágyuk!"
Kiált Rákóczy. „Lovamat!
Nincs, vesztenünk egy pillanat!"

32.

A tábor fölvert köpüvé lesz.
Vezérek a sort rendelik.
– Azonban a fejdelemnéhez
A karcsu apród közelit.
S míg tisztelettel kezet csókol,
Igy kezdi halkan: „Asszonyom,
Ha nem a tétovázó szóból:
Értsd meg remegő hangomon,
Minő veszély ólálg utánad..."
Az közbe szól. – „Nem! jó Zsuzsána,
Engem nem érhet más veszély,
Csak férjemé. De ám beszélj!"

33.

—„Oh asszonyom!" kiált Suszsána,
Mert ő volt—„Oh ne hidd, ne hidd!
Más tőr van itt neked kihányva,
S nem szóltak arról kémeid?
Oh jól ismernek téged ott túl,
Tudják, lelked mi hű, mi nagy:
Veszélybe sem tágitsz uradtul,
Tudják hogy e táborbá vagy.
S mig őt, a csatatűz kevébé'
Csaljják elébb s mindig elébbre'
Egy kis csapat,— óh asszonyom—
Téged kerül meg, s ide nyom!"

35.

S egy perczig keblén ringatózni
Hagyá az édes szerelem....
„Búcsúzni jöttem"—mond Rákóczy;
De megszakitja hirtelen
Amália: „Búcsúzni? Nem, nem!
Ha elveszitni nem akarsz:
Körödbé kell, veled, ma lennem...."
S kéjtől pirúl az angyalarcz.
—„Mindent tudok" felel rá férje.
„De gondom volt, hogy vész ne érje
Szép violámat.... Légy nyugodt:
A két Losárdi védni fog."

34.

—„Úgy?" szól büszkén kigyúló képpel
Rákóczyné. „Elfogni hát?"
Izgúlva kissé föl-s le-lépdel.
Megáll egyszerre s fölkiált;
„Azt nem hagyom!—De hisz világos:
Terencz mellett az üdv nekem.
Nem ott a vész, hol golyó szálldos:
De ama szörnyű kezeken,
Mik értem nyúlnak....Nem, ne gátolj!
Terencz nem üzhet el magától.
Nézd, épen jő—" S az érkezőt
Meglátva, fut ölelni őt.

36.

—„Nem, nem! ne védjen senki engem:"
Kiált az szenvedélyesen;
„Ha oldaladnál nem hagysz lennem!"
Rákóczy búsan:—„Édesem,
Harczunk esélye több mint kétes,
Az ellenhad kétszer nagyobb;
S hogy tegyelek ki téged, édes,
A veszélynek melyben vagyok?
Ah, nekem is fáj, jobban, hidd el,
Hogy válnunk ily hamar, hogy így kell!
De legalább te mentve léssz....
Minden, menekvésedre, kész."

VII.

37.

Még Zsuzsánával egyket szót vált,
Még egyszer öleli nejét
Hosszan, forrón... A lova ott állt
S mielőtt észre is vevék:
Nyergébe pattan s tova száguld,
Hol gyors menetben már a had
A völgy mentén, port verve hátúl,
A hegyszoros felé halad.
—Lévérve, mint sebes villámtul
Ütött bokor, reszketve bámul
S némán, szegény Amália.
Oh jaj, hogy így kell válnia!

38.

S már hagy magával tenni mindent:
Mint a gyerek, mint a beteg.
Sőt maga mondja: „Menjünk innent,
Úgy félek itt, úgy reszketek...
Oh milyen bátor lettem volna
Mellette!... Ő nem akará—"
S fehér kezét összekulcsolja,
Egy áldással gondolva rá,
A kit tán utólyára látott....
S tört szeme előtt a világot
Elsödi szürke füstgomoly....
Egyet sikolt s összeomol.

39.

Zsuzsána fogja föl, karába.
—Jő Pábor is, testőrivel.
S ájúltat, férje sátorába
Gyöngén, kiméive viszik el.
Ott várja már két szobalánya;
Az úti hintó meg kivül;
Azoknak adja át Zsuzsána,
Egy sóhajjal; míg szemiből
Hő könny esik hideg kezére,
Melyet megcsókol; sugva: „Érte!
De magadért is, égi lény!"
—S elfordúl, viharral szivén.

40.

Rákóczyné föl sem eszméle,
Úgy tették hintajába is.
Két hölgye ül együtt be véle;
Az öreg Andor a kocsis.
Test-őri közül, a javából,
—Bár mind vitéz, szálas, deli,—
Tizenkettőt kiválaszt Pábor
És födözetre rendeli:
Kettő elől, öt jobbról, balról.
Most ostort bont az öreg Andor,
S a hintó gyorsan gördül el
Titkával, drága terhivel.

41.

..... Kigyúlt a harczi tűz ezenben,
Bár szinte alkonyúlt a nap.
Ott Herbeville s Rákóczy szemben
Egymással összecsaptanak.
A hegyszoros szűk volt dühöknek;
Kavarg a fölvert völgyi por,
Jó- s balszerencse játszva röpked,
Itt fölemel, ott eltipor.
Gábor s Zsuzsána, dombon állván,
Szemmel kisérik a bősz látvány
Borzalmait: a mint a völgy
Örvényiben a harcz üvölt.

43.

Hosszan tarták egymást ölelve,
Mint kik halálra válnak el...
S ki tudja csak ugyan: nem kell-e—?
De halni készek ők, ha kell.
Egy óráért,—hogy elszállhasson
A törtől remegő madár,
A futó fejedelmi asszony,—
Nekik az élet nem nagy ár.
S mindegyre sűrűbb a közelgő
Csapattól fölkavart porfelhő.
S gyorsan, mint bosszugondolat,
Már ott van az a domb alatt.

42.

„Hugom!" kezét megfogva, Gábor,
„Tartsd készen," így szól „most magad!
Nézd ott a völgyben a két tábor:
A harczi ár lohad, dagad.
Nézd, nézd: ott egy csapat kiválik!
Korábban úgy-e, mint hivéd?
En védni foglak itt halálig
Százammal, mint Rákóczynét.
Mert hinniök, hogy az vagy, szükség:
Különben őt nyomozva üznék.
Jöj, egyszer még öleljelek,
Utólszor!—Igy!—isten veled!"

44.

Lehetnek ötszázan. S a dombot
Gábor csak százzal védi fenn.
De jól látják: fog adni gondot,
Bár egyre jutnak ők öten.
Parancsnokuk próbál is egyet:
S felküld egy hó-szin keszkenőt.
De Gábor még csak szót sem enged:
—„Fejdelmünk bízta ránk e nőt;
S míg százunkból csak egy lesz is fenn,
Nem hagyjuk. Úgy segitsen isten!"
És—„Úgy segitsen!" zúgja mind.
—„Hajrá hát!" a parancsnok int.

45.

Ne född fel, oh, most a mi történt,
Ne, igen is hű képzelet!
A vérhabbal kavargó örvényt,
A sárguló pázsit felett!
Légy vak: ne láss! Siket: ne halljad
Mikép riad, csattog, süvölt!
Mily vérpárás minden fuvallat,
Mint sir a lég, mint döng a föld!
Golyó hogy zúg, hogy cseng a kardvas!
Haló hörög..... De hallgass, hallgass...
Nincs már egyéb: tompúlt zsivaj;
Lassan, lassan az is kihal....

46.

Hej! zord kezdetre rémitő vég!
Hej! a halál ugyan arat!
Hej! ugyan hullanak a kévék:
Hogy száz közűl egy sem marad!
A százból egy sem; az ötszázból,
Hej! abbul is csak egynehány;
Az is kötésig vérbe gázol,
Por, vér, tapad, csöpög háján.
A sátor ajtajában épen
Losárdi fekszik; jobb kezében
Kardját szorítja görcsösen —
Nem adja ő azt halva sem!

47.

S az ötszázból — valami ötven —
Lihegve áll meg a tetőn.
Mind összenéz és mind megdöbben,
Most látják mit egy óra tőn.
— Alant a völgyben is rettentő
Koczkát vetett már a csata.
Herbeville nyög a győzelemtől,
Rákóczynak fut bár hada.
S míg völgyön s tetőn, ott len s itt fen,
Irtóztatóan néma minden
S a hősnek csak sohajja van:
— Kinyíl a sátor zajtalan.

48.

Kinyíl a sátor; s egy kisértet
— Még az sem olyan halovány,
Oly szenvtelen, — a szörnyű vértett
Bősz szinhelyén ott áll a lány.
Elsírta az utólsó könnyet,
Elmondta a végső imát:
S még is, a mit lát, visszaszörnyed,
S láz fut hideg erein át.
De nem mutatja hogy bátyjáért
— A mint testére szinte rálép —
Több kin szorítaná szívét,
Mint többi hős védőiért.

49.

Némán, fehéren jő Zouzsána,
Rákóczyné ruháiban.
– Borzadva, mint egy látományra,
Néznek reá mindannyian.
És mintha ama könyvet hozná,
Mint angyal, az ítéleten:
Nem mernek közelítni hozzá.
– De ő csak jő, jő hidegen.
És mikor a vezérhez ére:
„Te vagy" szól, „e csapat vezére?
Engem keressz?" – Mély csönd.... „Imé
Itten vagyok: – Rákóczyné!"

Ötödik ének.

Hová zárták, a hely csak borzadást lehel...
Hideg, rostélyozott bolt....
Ágyát szolga viti, bérlett szem kémleli
Az ébredőt, az alvót....

Tompa.

1.

„Oh szép tavasz! szelid veröfény!
„Ezüstösen rezgő meleg!
„A völgyön, a föld bársony övén
„Smaragd s virághim díszeleg.
„Illattól ittasodva járnak
„Erdők mezők fuvalmai;
„Míg rejtekén a boldog árnynak
„Madárcsicsergést hallani.
„A lepke fördik kéj-s gyönyörben,
„Es széles körben minden örvend,
„Fény mindenütt, schol borúi...
„– Csupán a börtön szomorú!.....

2.

„ Szabadon száll könnyű lebelke,
„ Hegy-völgyön vigan szárnyal át;
„ A szőg Maros szabadon lejt le,
„ Locsolja börtönöm falát.
„ Szabad a bérezen a sudár fa,
„ Melyet nevelt erdős vadon;
„ Pataknak a völgy keble tárva,
„ Száll a madárka szabadon.
„ A fürge halfi a vizekbe',
„ A kis fű-szál, réten zizegve,
„ A féreg is szabad..... csupán
„ Ön nem, szegény, bús rableány!"

3.

Így énekel, börtönfenéken,
Tört szív hangján az árva rab.
Nap, éj forog, egyképp setéten,
Kalitja, lelke bús marad.
A függő lámpa, mely alányúl,
Holott a boltnak árnya mély,
Álló délben se halványul:
Börtönbe' mindegy — nap vagy éj!
A bús homály csöndén keresztül
Egy friss szárnyú szellő se rezdül,
Madár se száll be..... legalább
Hallgassa hát saját dalát!

4.

Rabnak elég üdv vón', hiában, —
Egy rezgő árnyék a falon, —
Szú-perzegés, szemöldökfában, — —
Vagy egy távol zúgó malom, —
Egy kis tücsöknek czirpelése.....
Oh mint örülne rá szegény!
De nem jut ennyi élemény se
A börtön nyirkos fenekén.
Még egy bizalmas pókja sincsen.....
— Vagy mért is inkább nincs bilincsen?
Annak megrázott láncz-szeme
Legalább néha csörgene!

5.

Csak maga van a börtönéjben
Kouzsána. Oh egyhangu lét!
— Legnagyobb esemény: ha délben
Az őr behozza ételét;
Legalább emberarczot láthat;
A folyosóról legalább
Egy tört sugár az ajtón áthat,
S azt véli, — a szabadba lát.
Pedig maga is tudja jól: csak
Önámitás! de ha a kulcsnak
Csörgését hallja messziről,
Úgy dobog szive, úgy örül!

6.

Az őr szótlan, mogorva férfi,
(Ha őr, hát más nem is lehet!)
A kérdésnek morogva tér ki,
Vagy arra még ügyet sé vet.
Csak leteszi a rab elébe
Tatálát, mázatlan cserép
Korsóját, fakanált a lébe
S mellé rideg rab-kenyerét.
Minden oly kimért, olyan durva,
Egy-nap, mint más-nap, oly egyforma,
De megjelölni ez elég:
Hogy egy nap újra eltelék!

7.

Sokáig erről is jegyezte
Zsuzsána a forgó időt.
De aztán zavarodni kezde,
Midőn a szám oly nagyra nőtt
Hogy számba venni már nem győzé.
Es végre azt sé tudta már:
Tavasz van-é odaki, ősz-é?
—Ah! nála tél volt, soha nyár!
Örökké fázott teste, lelke;
Mi több: örökké azt képzelte
—S annál nagyobb a vágy, a kín,—
Hogy tavasz virúl odakinn!

8.

Háromszor is fordúlt valóba'
(Ambár ő tíznek gondolá)
Zord télre szép tavasz azóta:
Hogy e setét várbolt alá,
Marosvásárhely tömlöczébe
Bezárta egy vas kényszerő't....
—Aztán megint az jut eszébe:
Mért szenved itt?— és új erőt
Merit a büszke gondolatban:
Hogy itt jó-tett, nem bün miatt van;
Mert kit boszú s düh üztenek:
Rákóczynét mentette meg!

9.

Vajh merre jár, minő szerencse
Fordúlt azóta életén?
Elég volt-é hogy ott megmentse,
Vagy újra törbe fut szegény?
Mint a madár, mely rést találva
Kalitján, abból kirepül,
De kéja üzvén őt halálba,
Megint csak oda menekül,
S az ajtó rácsukódik mindjárt,
Hogy többé nem találja nyitját,
Röpköd szegény, de újra rab,
S hiába sír, az is marad....

10.

Még jó, Zsuzsána nem tudhatta:
Hogy Bécsbe' van Rákóczyné,
S hiába szenved ő, miatta,
Balsors azt is rabbá tevé.
Egymás felől így mit se' tudva,
Csak aggódnak s reménylenek....
De lelkök, mintegy légi útba,
Ha egy közös tárgynál lebeg,
Találkozik, egy gondolatban:
Mert minkettőjök lelke ott van,
Hol hős urok zászlóival
Fár váltva vesztés s diadal!

11.

De hajh, Zsuzsána börtönéhez
Útat ha lel jó hír, remény?.....
Csak csüggedés mit szive érez,
Csak könny, mi lánggal ég szemén.
Egész Erdélyt Verbeville birja,
Rákóczy újra odakinn.
Megvetve süpped a hősök sírja,
S az élők sorsa néma kín.
Zsuzsána, tompa fájdalomból
Észmélve, annyi gyászra gondol,
S a hosszu éjszakákon át
Siratja hanyatló honát.

12.

„Oh hős-dicsőség, hanyatló nap,
„Mely nyúgatot vérrel szegéd:
„Fényed, bár vá árnyak hajolnak,
„Mégis holnappal hitegét?
„Ha fog virradni e setét ég,
„S tör éjünkön új hajnal át:
„Hogy, melynek díszeit letépék,
„Megint kitűzze zászlóját?
„— Oh jaj nekem, hogy a dicsőség
„Fényének újra derülését,
„Min bízva csüng ezernyi szem,
„Oh jaj, hogy én már nem hiszem!

13.

„Erős sudár recsegve hajlik,
„Önlombja rajt' lánczként csörög!
„Szamos, Maros vérhabbal zajlik,
„Vérnyomot hord a durva rög.
„A föld nyögé patkók nyomától,
„Vagy a nyomott emberszivek?
„Bárd élé az mi ott világol,
„Vagy csak czikázó mennykövek?
„Mely nyugton ennyi bűnt nem nézhet:
„Velünk érez a nagy természet;
„Csak bérezbe vájott börtönink,
„S a zsarnokszívek mi meg nem ing!

VIII.

14.

„Hogy nem roskad le szégyenébe!
„Nem ássa föld alá magát,
„Gyalázattól nem ég ki képe:
„Hogy asszonyokkal viv csatát!
„Hah, nem elég a bérczi sastól
„Elvenni fészkét, magzatit:
„Galambra is halált parancsol,
„Pacsirta-nyelvet kiszakit!
„Im, összezúzta gyönge lantom'.....
„—De én azért tovább boszantom,
„És csúfolódva költ dalom
„Visszhangot a börtönfalon!"

15.

Ámítja hajh magát Zsuzsána,
Hogy gúnyt üt a sorson; pedig
Csak kimerültebb lesz utána
A mint hiún erőlködik.
Mint a feszitett húr se reszket,
Svélnéd, érczből van igazán,
De azután, ha megereszted,
Megernyed és lecsüng lazán.
A bús harag nyögésbe fúlad,
Kitombol az erősb indúlat,
S omló könyén, esdő dalán,
Szelidebb érzést vált a lány:

16.

„Oh hogyha még csak egyszer látnám
„A kék havast, kék ég alatt!
„Ha üzhetném még egyszer hátán,
„Mint egykor, a futó vadat!
„Ha lerogyhatnék, kimerültem,
„Szobámba', rád, szüz nyoszolyám!
„És álmadozva, a körültem
„Zsongó madárdalt hallanám!
„S a legszebb hangokat belőle
„Hárfám szelid dalába szöve,
„Virágimat, friss hajnalon,
„Mint lepke csókolná dalom!

17.

„Meglátni még, kit nem ismertem,
„Hol anyám nyugszik, a helyet;
„És leborúlni a sirkertben,
„És sírni a keresztfelett;
„Csókolni jó öreg Katámat,
„Ki édes emlőn növele;
„És vígasztalni ősz apámat,
„Kibékülvén megint vele;
„Lehetni, élte alkonyára,
„Az ég engesztelő sugára.....
„—Menj, menj, családd remény szava,
„Melyet nem érek el, soha!"

18.

Igy küldi lelke hű galambját,
Dalát, sohajtás szárnyain.
— Vivén szerelme s vágya hangját,
A mint az gyorsan szállna, ím,
Setét holló jő szembe véle,
Nagy messzi tájról, feketén:
— „Kár! kár! — vagy nem onnan jövél-e,
Kár, kár! — hová siétek én?
A vén Losárdi külde engem;
Marosvásárhelytt kell ma lennem;
Hírt odavinnem egyenest:
Hírt, gyászosat s örvendetest!"

19.

.....A vén Losárdi.... hajh, azóta,
Hogy elhagyók, kétszerte vén!
El is feledte tán a szót, a
Mosolyt, a tűz sem az szemén!
Roskadva rogy az ősi hajlék,
A gazda is sokat rogyott; —
Az eresz — és a fej — lehajlék,
A jóllét — és a kedv — fogyott!
Az esztendők, hiába, szállnak!
S a hatvan évnél több a bánat!
És ez az egyedűli lét,
Úgy bántja, nyomja bús szivét!

20.

Volt fia egykor, deli, bátor;
Leánya is volt, büszke, szép.
Most sé Zsuzsána nincs, sé Gábor,
Hiába néz, keresve, szét.
Csak maga cseng-bong itt ezekben
A nagy szobákban egyedül.
Bőr karos székében csüggedten,
Némán, sok órahosszat ül:
Csak a vén Kata jő-megy, zsémbel,
Panasz-szóval, mogorva képpel,
S azt hajtja mindig, — hogy maga
Az úr mindennek az oka!

21.

„Hát nem igaz? A ténsúr űzte
El a kisasszonyt s ifjurat!"
De csak magát hozhatja tűzbe,
Az öreg úr némán marad.
Nem olyan haragos mint régen,
Nem olyan lángra lobbanó....
Csak egy nehéz köny gyűl szemében
S még ő csititja, hogy: „No-no!
Csak hagyja el, szegény Kát' asszony!
... No, no! ne sírjon! nem haragszom!
Majd visszajőnek még azok..."
— Az öreg Kata csak zokog.

22.

Az öreg úr ily szelíddé lett....
– De volt egy gyönge oldala:
Ha néha szó Erdősre tévedt,
Már félrebillent általa.
Türelme rögtön cserbe' hagyta,
S dühe határt nem ismere:
„Az átkozott, az ördögadta,
Az akasztófa címere,
A rossz, bitang, zsivány, gazember,
Megrabla, elszökött pénzemmel!
Akaszszák fel minél elébb
S nekem ne említsék nevét!"

23.

Eltelt egy év, kettő is eltelt.
Csak tolta egyik nap a mást;
Mind hoza estét, hoza reggelt,
Egy sem hozott vigasztalást;
És egyik sem hozá: a kikre
Úgy vártak.... Nap ment nap után.
Egyszer csak érkezett a híre,
Hogy Gábor elhúllt a csatán;
Másik hír is jött nem sokára:
Zsuzsána meg börtönbe zárva.
S villámtól sújtva állt a vén;
Keserv s önvád dúltak szivén.

24.

Sokára lett, mig azt fölévé
Észével a csapás után:
Hogy a kegyelmet, hogyha kérné,
Még is lehetne nyerni tán.
Hisz, úgy gondolta, lányok ellen
Nem küzd a felséges király!
Villám a tölgyet sújtja mellen,
De véghe tőle a virány...
Mit vétkezett az ő leánya?
Az a szelíd, jámbor Zsuzsána?!
[Most oly szelídnek vélte őt,
A mily szilajnak azelőtt!]

25.

De hejh, nagy a Zsuzsána bűne!
Boszorkányság a mit mivelt:
Rákóczyné csak légbe tűne,
És hült helyén ő álla helyett!
Diadallal vivék, gondolva:
Hogy most viszik Rákóczynét.
S hát, – hogy lehúllt az álcza róla:
Losárdi Zsuzsánát vivék!
Királyi sólyomra vetette
Tőrét ki a vadász, s helyette
– Hogy jól megnézi a fogolyt –
Egy kis dalos pacsirta volt!

26.

Nagy bosszuság lett erre; méltán.
Szigoru az itélet; és
Börtönbe sinylik, mig csak él tán;
Nagy bünre nagy a büntetés.
A vén Losárdi kért, könyörge,
Hiába, nincsen kegyelem!
Zsuzsána, mintha sirgödörbe
/Mint Tábor/ vón' temetve lenn!
I szegény apa, – ki két magzatja
Elvesztét egyedül siratja,
Mig fia halva, lánya rab, –
Mint a szedett szőlő maradt!

27.

Két, három év itt is lejára.
/Losárdi is tíznek hivé./
Remélt soká; de utolyára
Látá: hogyan lesz semmivé,
Mint sürü füst, minden reménység,
Mely nem hagy mást, csak könnyeket....
És végre bánat s kora vénség
Agyba ejték az öreget.
Nem fájdítá ő semmijét; de
Ki ránézett látá hogy vége!
Fölötte úgy virasztgata,
A Maga is beteg, (a) Kata).

28.

Rákóczyné nem is sejtette
Soká: Zsuzsánából mi lett.
Elég volt néki, bús rejtekbe'
Könyezni önsorsa felett.
Csak a mikor férjéhez küldék,
Rábirni Rákóczyt vele:
Hogy adja föl hazája ügyét,
És fegyvereit tegye le.
/Mint Regulust hajdan Rómába:
És annak is lépett nyomába!/
– Akkor tudá meg: hogy szegény
Zsuzsána börtön fenekén.

29.

Hogy Bécsbe újra visszatére,
Zsuzsána ügyét fölvevé
Nemes szivvel, s esdekle érte
/Mentőjéért!/ Rákóczyné.
Hisz ő, kalitjából kiszökve
Csaponga kissé odaki,
De újra önként jött kezökbe:
Mért szenved érte valaki?
Ne is szenvedjen érte senki!
– És addig kér a míg kimenti;
S a mikor nem is várja már
Zsuzsána: nyílik im a zár!

30.

A vén Losárdit beteg ágyán
Lelé, hogy lánya jő, a hír.
Föl kelt, elébe menni vágyván,
Pedig alig hogy állni bír.
Ki-kivitette minden este
Székén magát a ház elé,
S előre hajtott fővel leste:
Az úton por ha nem kel-é?
De csüggedt lelke bús hollója,
(Mint az, a melyet egykor Nóa
A száraxt nézni küldé ki)
Csak nem hozott vigaszt neki.

31.

Az öreg napról napra gyengült,
S ágyába meg' visszaesett.
— Est volt. A bús szobában csend ült.
Az agg szúnyadt egy keveset.
A vén Kata is bólingatva,
Hallgatva ült az ágy előtt.
Künn csöndes esti szél ringatta
Az álmadozó fatetőt.
Egyszerre, fektiből, — mit gondol? —
Csak felszökött az öreg Kondor,
S mint egy kis eb úgy megcsaholt,
Úgy vihogott..... Zsuzsána volt!

32.

Valami (talán az a holló)
„Siessen —" azt súgá neki —
„Apjának már talán elomló
Hült tetemét, ha lelheti."
Örömhír: szabadsága megvan;
Gyászhír: tán apja már nem él.
Ah, ezt amannál érzi jobban.....
De tán családd hír: még remél.
Sietve jő, lóhalálából.
Minden lépéssel fogy a távol;
De a remény is fogy vele.....
— Itt van! s leugrik gondtele.

33.

Egy pillanat, a tornáczon van;
Egy lépés, a szobába nyit.
A küszöbön.... valami onnan
Úgy nem bocsátja lábait....
Üdvözlik-é? talán azt várja;
S csak azon veszi észre, hogy
A vén Kata, egy „Jézus-Mária!"
Kiáltással keblére rogy....
De már a másik pillanatban
Apját meglátja fekve; s ott van,
És a fehérlő ágylepel
Fölé borúlva térdepel.

34.

„Ki az?" nyög a beteg, álmából
Riadva. S hosszan rátekint.
„Nem álmodom? Te vagy-e Jábor?
Te vagy? Nem ámítlok megint?"
—„Nem Jábor, én vagyok, Zouzsána—"
—„Nem, nem, ne vádold hűgodat!
Hisz nem jár ő férfi ruhába....
Te vagy, Jábor vagy, ne tagadd!
Hadd lássalak... Idébb a gyertyát;
Még közelebb. Így!"— Odatartják.
„De mégse' Jábor... úgy! igaz!
Te vagy, Zouzsána! Te vagy az!"

35.

Így szól, rajongva. Ágy-fejénél
A vén Kat'asszony sírdogál.
A lány, magában: „Csakhogy még él!
S a jó, könyörülő halál
Megvárta: míg fejemen áldva
Utólszor nyugszik keze még;
S midőn elalszik a halálba:
Én foghatom be a szemét."
S megint letérdel ágya mellé,
És mintha haragját kérlelné,
A haldoklóra esdve néz.
— S fején az áldó apakéz!

36.

Egymás karába hullnak aztán,
S zokognak, hogy szivet hasit,
Forró könyzáporral áztatván
Egymásnak arczvonásait.
„Ó megbocsátsz-e édes lányom?"
—„S te megbocsátod-é nekem:
A mit tevék?"—„Ó jaj, mint bánom!"
—„Szegény apám...."—„Jó gyermekem!"
Így kérlelik egymást, fölváltva.
Lányát az agg ismét megáldja.
De ajka kékül, arcza dúlt;
És vánkosára visszahúllt.....

37.

„Jaj, meghalok... s téged, leányom—"
— Még szól, de nincs értelme már;
Mert a pecsét, mit a halál nyom:
Ajkat s szivet s elmét bezár.
— Egy óra múlik. Könyörgve
Térdel mellette lánya még.
„Zouzsána! tarts!" felnyög, hörögve
A beteg. Fátyolos szemét
Fölvetve most, mintha belátna
Egyszerre a mély túlvilágba,
Tisztán kiált föl, hangosan:
„Jábor, jövök!" — és oda van.

38.

Zsuzsána ráborúl zokogva,
Siratja mélyen és sokáig.
Majd fölkel és szemét befogja
S csókot nyom rá, hogy befogá.
E csók ingesztelés pecsétje,
Szent és kegyelmes és örök.
Letérdel még az ágy elébe
S az irgalmashoz könyörög....
— Megszólal a harang, hajnalra.
Fehér lepellel letakarva
Fekszik a holt a nyoszolyán.
Fejénél térdel még a lany.....

Hatodik ének.

Bérczről visszanéz a vándor....
.....
Felhőt sem lát már honából,
Ábrándkép a rónatáj.....

Bajza.

1.

A vén Losárdit, harmadnapra
Hűvös sirjába kivivék.
Szegény Zsuzsána, elhagyatva,
Mily árva lett, most érzi még;
Midőn a legmagasb határérez
Lett közte s apja közt a gát,
Mit had nem vív meg, nem fúr át érez,
Min élő nem hatolhat át;
Az a földszinről ki se' látszó —
S meg is ég-érő Csimborászó,
Győzhetlen bástya, — s puszta rom
Földúlt mezőn: — a sírhalom!

2.

Eloszlott a kis gyászkiséret,
A harangszó elhallgatott.
/Harang, s tömeg, sirig kisérnek,
Azzal sietve hagynak ott./
De egy-két hű /s kinek ne volna,
Szeretni őt, valakie!/
Még a fejfára lehajolva
Sír, míg megenyhül bús szive.
A vége az: hogy a halottat
Csak ott kell hagyni! Igy zokogtak
Jó darabig, igy sirtak a
Sírnál Zsuzsána és Kata.

3.

A vén az első a beszéddel:
„Kisasszonyom, mennénk haza.
A nap lement, s a holt nem kél fel,–"
/Volt is valami igaza!/
Hiába siratjuk... Nyugodjon!"
/Még akkor nem volt Révai./
–„Jaj, nem, nem! most rosszabb lesz otthon!"
Felel Zsuzsána; s szavai
Uj könnyek záporába fúlnak...
S megint egymásra ráborúlnak
S sírnak /nem a vesztés miatt/:
Siratják árva sorsukat.

4.

Azalatt igazán estellett.
– Már itt-ott egykét gyönge mécs
A felhők olaszfala mellett
Nyitogatá a félszemét;
Meg' visszaijedt, óhajtkodván
Még nyugaton egy-egy sugár.
Az árnyak elterültek lomhán,
Fészkén lapúlt meg a madár.
Az árok-szélben száz tücsöknek
Egyhangu bús danái zöngtek,
A százados fejfák vevé – le
Sillámla itt-ott. Éj leve. –

5.

Már csakugyan nem maradhattak.
S még menni nem akart a lány.
– Az ijesztő magány miatt csak?
Vagy valamely sejtés mián?
– Honn azalatt a ház felfordúlt:
Uj vendég szállásolt bele;
Padló dongott, ajtó csikordúlt,
Szokatlan lárma-zaj kele.
Vendég az ilyen? vagy tán gazda?
Cseléded, állatot riasztva....
Akármi, – szent: hogy legalább
Ő úrnak tartja itt magát.

6.

„Hát a kisasszony még sincs itthon?
Kisírhatá eddig magát!
– Ezt a szobát itt föl kell nyitnom.
Nincs kulcsa? Rugjátok be hát!'
– Lovaimat a jobbik ólba
Kössétek! Elég ideig,
Sokáig is, tűrtem valóba'
Ti vén kehes gebéket itt!
– Kulcsárné, rendben van a pincze?
A tölt veremnek híja nincs-e?
– A ház, az, látom, megrogyott....
No! máskép lesz hogy itt vagyok!"

7.

Így csattog-pattog, rendel, tesz-vesz
A csodálatos jövevény.
– Azok nem érték: hogy mi lessz ez?
A temetőből megjövén.
Zsuzsána egyenest a belső
Szoba felé tart: „ki van itt?"
S Katát elhagyva, ő az első
Ki gyorsan a szobába nyit.
S mindent megért, a mint a régi,
Föl ismert sárga képü férfi,
Erdős ur áll előtte.... Ha!'
Hogy ezt kell itt találnia!

8.

Egy perczre összerezzen, mint ki
Véletlenül kígyóra lép;
Vagy rég zárt pinczeajtót nyit ki
S fojtólag csap réá a lég.
De erőt vesz magán egyszerre
És bátran szembe lép a lány;
Szemén haragja s szent keserve,
Kihívó dacz van ajakán.
– „Mit keres itt ön?" Jennyen kérdi.
S bár jól reákészült, a férfi
Zavartan reszket és dadog:
– „Kisasszony, – én – itthon vagyok."

9.

A válasz szemtelen tartalmát
A hangja meghazudtolá.
– Nézz rájok: s bizony nem gondolnád,
Hogy az van itthon, nem a lány.
Pedig.... de csak bizzuk magára!
Szemtelensége föllelé
Vesztett súlypontját nem-sokára.
S egyet lép a leány felé,
Ki némán nézi őt s meredten...
De vissza már Erdős se retten;
S a mint reákészülve volt,
Kétszinüen így ejte szót:

10.

„Kisasszony, őszintén sajnálom
Ezt a szomoru esetet!
De bár nincs jobb barátja nálam:
A gyöngédség nem engedett
Lavarnom szent magánya csendét,
Gyászát, a temetés előtt.
Sőt most is szivesen engednék
– Magához jöni, – több időt.
De maga iránt is van, végre,
Az embernek kötelessége!
Azonban, azt megengedem:
Hogy – mint vendégem – itt legyen!"

12.

A boldogúlt.... /nyugodjék békén!
Talán nem bántom meg vele,
De ki kell mondanom:)– a végén
Kissé zavart elmű leve.
Mást is gondolt, – szerette volna
Végrendelkezni tán, míg élt,
De késő volt már tenni róla, –
S a törvény – részemre ítélt.
– Igy, önnek semmije!... De nem, nem!
Fogadjon el férjének engem,
S én önnek szivem', birtokom'
Im' lábai elé rakom."

11.

– „Uram, nem értem önt, valóban!
Vendége önnek, itten., én?"
S a mennyi megvetés a szóban,
Annyi a gyülölet, szemén.
„Azonba' hallgatom, folytassa –"
– „Kisasszony, önnek tudni kell,
S ha nem tudná, – im itt, – olvassa –"
/Louzsána képéből kikel/
„Im ebben, boldogúlt Uratyja
Minden jószágát rám íratja.
– No tudja, ez a' tájba' volt,
Mikor kegyed.... hm.... bújdokolt.

13.

E jól kigondolt fordulattal
Letérdel a leány előtt;
Ki némán kabzó indulattal
Atszúrja lángszemével őt.
S a mennyi gyülölség, szük helyre:
Egy szóba, összenyomva fér,
Es annyi méreg van keverve,
Hogy szinte ajkán forr a vér
Midőn megszólal: – „Ön kétszer sért!
Előbb: kezem kereste pénzért,
Most: pénzen megvehetni vél!
– Ok ég, hogy ennyire vivél!

14.

Hogy ez az ember, nyomorúltan,
Szegényen látva engemet:
Azt véli hogy reá szorúltam,
És szolgálójává tehet!
Nem! – bírja házát! – Itt születtem,
Itt halt meg mind a két szülém,
De még egy éji nyughelyet, nem,
Annyit se kérek öntül én...
Megyek; s annál jobb: minél messzibb!
Mert érzem én: ítélet lesz itt,
S minél előbb!... Önt, bűnivel,
Az isten átka éri el!"

15.

E szón a térdelő felvetten
S felugrik, mintha a halál
Előtte állna már; s görnyedten
Reszketve, eltiporva áll.
A míg Zsuzsána, elröpített
Átkától szinte meginog;
De nem bánhatja meg a mit tett,
Habár látná hogy átka fog.....
De látni azt még sem kívánja.
– Megfordúl és kimegy. Utána,
És mindenütt nyomában, egy
Kesergő árnyék, Kata, megy.

16.

A dajka reszkető alakján
Megesik a leány szive.
„Megállj, menj vissza, drága dajkám!
Kiesidnek újra mennie,
Másodszor is éjféli órán,
Szülőházából szökni kell...
Az ég ily sorsot parancsol rám
S megint világba taszit el!
A házban új úr van; de téged,
Hűségben megvénült cselédet
Nem üz el, megszenved talán,
És lesz egy morzsád, asztalán."

17.

– „Nem úgy, kisasszony" – szól a dajka,
S szepegve törli könnyeit.
„Vigyen el, merre sorsa hajtja,
Csak óh ne hagyjon engem itt.
Hogy ellenszólok, óh bocsánat!
Nem is tevém eddig soha...
De nem szolgálok gyilkosának!"
És újra könybe fúl szava.
A, lány, nyakába ölti karját,
És egymást átölelve tartják,
S mindkettőnek oly jól esik
Hogy összefolynak könnyeik....

18.

Hogy, hogy-nem csak a temetőbe'
Találják egyszer magokat.
S egy ó, s egy új fejfára dőlve,
Sírnak együtt, sírnak sokat.
Ez az utólsó búcsuvétel;
Elválni, ah, olyan nehéz!
S indúlnak hajnali setéttel....
– Utjok, ki tudja, merre lész?
De csak mennek, nyugotnak arczczal.
S mikorra virad: ime Tarczal,
A láthatáron elmosott
Ködrajzaiból felmosolyg.

19.

„Katám" – megszólal itt Zuzsána,
„Tudod hogy egy néném lakik
Itt Tarczalon; jólelkű, nála
Tudom hogy jó helyett hagylak itt.
A hova én mék, nem jöhetsz te!
Nyugodj meg abban, öregem.
Innen felhő se mén oly messze,
Csillag is más ott az egen.
De hogyha még derül magyarra...
Új nap, ha isten úgy akarja,
Hogy újra harczi kürt rivall:
Én is jövök Rákóczyval!"

20.

Tarczalra ott szépen bemennek,
Hol jó rokon fogadja jól.
De a leány alig pihen meg
És kéréelemre nem hajol.
Még egyszer szivéhez szoritja
Nénjét s a zokogó Katát;
Még egyszer szóval bátoritja
A hü cselédet (és magát) –
Búcsút vesz azzal... S mikor est lőn:
Egy könnyü árny haladt a lejtőn
A zöldelő berek felé.
– Aztán a mély árny elnyelé....

21.

Hajnal derült; alkony lőn újra;
Hegy, egyre völgygyel változék;
Vivé, hagyá, folyamok útja;
Még egy nem változott: az ég.
Még azok a felhők köszöntik:
Fölötte, véle szállanak;
Még az a csillag költi mindig,
Még ott jő, ott megy, áll, a nap.
.... De nyilnak aztán új vidékek,
Itt-ott nem érti a beszédet;
S im, egy zugó viz partinál
Azt mondják: – a határon áll!

22.

„Isten veled hazám! Letűnék
„Fájh, csillagod! s sokára tán!
„De hozzád lányod szive hű még,
„Virasztva hosszu éjszakán.
„Ah! gyönge ő, hol az erősek
„Tört karddal, némán állanak;
„És szive érted bár merő seb,
„Mit ér, habár meg is szakad!
„Még egyszer, búcsut venni tőled,
„Kebledre hull, csókolni földed';
„És elvisz egy maroknyi port:
„Mit zsarnokláb még nem tiport!

23.

„Oh! hol van egy új Archimédesz:
„Hogy a hazán kivül, e pont
„Által, csodát vihetne véghez,
„S emelné föl megint e hont!
„Ah! nem lehet... de e marok por
„Bir büverőt, még is hiszem:
„Ha meghalok, szivemnek akkor
„Meleg pihentető leszen!
„Föl, útra föl, sors, távol ellen!
„Keservem űz, szólít szerelmem.
„S még egyszer sirva mondja szám:
„—Isten veled, magyar hazám!"

24.

És „bércről visszanéz a vándor..."
A táj alatta ködbe vész.
Mit lát, a mit még sejt honából:
Egy tűnő álom az egész,
— Az a moraj: a régi jelszó,
Mely ott alant fölzúg s kihal;
— Az a felhő: a régi zászló,
Mit összetépett a vihar;
— Az a folyó: vérrel keverve;
— Az a nagy bérez: nehéz keserve;
És az egész: egy rémitő
Egy óriási temető...

25.

Egy százév negyedrésze múla...
S a Márványtenger partjain
Sokat megölt az évek súlya,
Sokat megölt a néma kín.
Az a Nagy is,— „kinek nevére
Lángolunk s sírva fakadunk"—
Csöndes hajón a révbe ére...
— A tenger árja még csapong,
Verdesve mossa még a szárazt....
Ah, ő pihen, nem hallja már azt;
De háborogva kél fia:
Nevén a végső dália!

26.

Dália, ossiáni ködben,
Magas, de foszló árny. Nevét,
A melyre annyi szív megdöbben'—
Zászlók, szárnyokra fölvevék,
Hogy zúgó szélbe elbocsássák....
Előtte köd, utána köd....
Még halljuk szárnyok csattogását,
S egy vész minden nyomot beföd....
Egy fény: apja nevének fénye;
Egy rém: apja sorsának réme;
Egy percig tartó villanás,
A melyről nem tud már a más....

27.

Rákóczy József.... Oh jegyezd fel,
Gyászunk nemtője, emevet;
Jegyezd meg azt setét kereszttel,
S szomorufűz-ággal befedd
Az ősi sírkertből.....De lassan,
Nem írom e gyászkrónikát;
Azért jövék csak: hogy láthassam
A mint az Olt szük völgyin át
Egy kalauz vezérli léptét....
Egy nő.... Fátyol boritja képét.
Ezét föllebbenti fátyolát.
— Nem ismered?.... Zsuzsána, ládd!

28.

Borúlj reá, halvány köd, újra!
Ez arcz olyan kísérteti...
Jobb, hogyha szél, nyomát befújja,
Síj, fátyolát reá veti.
Ha összerogy, a szent határnál
És szüve némán megszakad.
Fölötte őrt egy méla árny áll
S fekhelyén átüvölt a vad.
Sírját holott nem tudja senki,
Nem bántja hív, kő nem jelenti,
Csak titkon egy emlékezet
Nyújt áldva, védve rá kezet...